

896

Dr Миливоје М. Миленковић



Еуџеназија

или

Удијање из милосрђа



1940

Издавачка књижара »Славија«

СКОПЈЕ

ОД ИСТОГ ПИСЦА

- 1) *Ушисци и узбуђења*, песме, Ваљево, 1927.
- 2) *Акорди времена*, песме, Ваљево, 1928.
- 3) *Ново доба, нова поезија, нова критика*, критика, Ваљево, 1929.
- 4) *Лице и наличје*, полемике, Београд, 1931.
- 5) *Организација као сретство самоодбране*, предавања, Београд, 1931.
- 6) *Море и наши песници*, студија, Београд, 1932.
- 7) *Надреализам у светлости биологије*, студија, Београд, 1934.
- 8) *Крик из шmine*, песме, Београд, 1936.

Dr Миливоје М. Миленковић



Еутанازیја
или
Убијање из милосрђа



1940
Издавачка књижара »Славија«
СКОПЉЕ

»Немања« задужбинска штампарија Вард. бановине



Предговор

Проблем који покушавамо да третирамо и решимо у овој студији свакако претставља нешто ново и изузетно за наше прилике и нашу средину. Ово утолико пре, што сам проблем није никада третиран од стране наших медицинских нити правних форума, из простог разлога што им сами догађаји нису наметали његово одгонетање, још мање законско санкционисање. Али, ако тренутно, и на први поглед, данас, ово питање изгледа неумесно и превремено постављено, можда колико сутра оно ће се иставити у свој својој тежини и основаности.

*Убијање из милосрђа неизлечивих болесника или Еуџаназија (грчка реч), као друштвена појава, датира још из најстаријих времена, када је и сама медицина била још израз најпримитивнијих схватања, када се о проузроковачима болести уопште није ништа знало, и када су методи лечења базирали на чаролијама и сујеверју без икакве научне подлоге. Али, и у то примитивно доба, постојао је један уважен и од свих лекара усвојен принцип: *ублажити болове и смањити муке болесника на све могуће начине. „Sedare dolorem opus divinum est“.**

Тог принципа се није одрекла ни савремена медицина, ни њени претставници, лекари. У основи сваког лечења, и данас, код сваког лекара, постоји свесрдно и нарочито старање да се сваком болеснику, у току болести, све до оздрављења или смрти, болови и муке сведу на најмању меру ако не и сасвим отклоне. Често се догађа да је болест тако тешка и неизлечиве природе, да лекару и не остаје ништа друго но да се бори само противу болова и патње самога болесника, без икакве наде на побољшање саме болести и на оздрављење. У таквим случајевима лекар је принуђен да се служи таквим сретствима и дозама које доводе болесника до отупелости сваког осећања и до потпуне обамрлости целог нервног система па и самог организма. Чим из тог стања обамрлости и полусна болесник изађе он поново запада у још теже муке и болове. И тако наизменично све дотле док га болест не савлада и сама смрт не оконча једно стање које је, у суштини, било неподношљиво за болесника, лекара и целу околину.

Међутим, све до данас, лекари нису имали никада довољно храбрости да у име науке подигну свој глас противу једног незавидног и несоцијалног става и схватања, који окружавају неизлечиве и унапред на смрт осуђене болеснике, а који став наноси болеснику ужасне и неподношљиве муке, породици огромне моралне и материјалне жртве и патње, а дру-

штву и држави непроцењиву и свестрану штету.

И док су се лекари држали пасивно и резервисано према том огромном и важном проблему, из разних побуда, десило се оно што се увек дешава у таквим приликама, да појединци, лаици, чланови породице појединих таквих неизлечивих болесника, прејудицирајући одлуку медицинских и правних форума, покушају да реше тај проблем на свој начин, на своју руку, онако како су им сами догађаји диктовали. Они су, у очајању, убијали сами своје неизлечиве болеснике, из чистог милосрђа, јер нису били више у стању да гледају како се ужасно муче, а без икакве наде на одздрављење.

Последњих година ово *Убијање из милосрђа* почело се нагло ширити у целом свету па и код нас. Али ако су код нас овакви случајеви били спорадични и врло ретки, не би се то исто могло рећи и за друге земље. У Америци и Енглеској, нарочито пре десетину година, наступила је читава епидемија оваких случајева, тако да је правосуђе имало пуне руке посла; сами догођаји су месецима пунили ступце штампе и били предмет најразноврснијих дискусија и коментара између правних и медицинских кругова. И тако се овај проблем, запостављен од лекара, наметнуо самим лекарима посретством лаичке публике, која их је натерала да о њему размишљају и приморала да о њему донесу свој суд.

Али оно што је врло интересно и карактеристично, и што је унело извесну велику дозу аморалности, то је чињеница што су се, у тој колективној психози убијања из милосрђа, појавиле и многе мајке у улози убице, убијајући на разне начине, и из разних побуда, своју децу, синове или кћери, сасвим малу и младу децу, па чак и одрасле.

У прво време, док су се у дневним листовима појављивале вести како је син убио неизлечивог оца или отац сина, брат неизлечиву сестру или сестра брата, муж неизлечиву жену или жена мужа, или су у томе убиству учествовали најближи рођаци, узбуђење разних друштвених слојева манифестовало се на разне начине, слабије или јаче, са револтом или одобравањем, према тежини случаја и околностима под којима се убијање из милосрђа вршило. Али када су се на сцену почеле јављати жене-мајке, и када су оне преузеле на себе улогу убице, друштво је осетило да се догађа нешто тешко, нешто изузетно, нешто абнормално. Реакција противу таквих случајева била је далеко већа и тежа. Како су се овакви случајеви одиграли у Америци и Енглеској у великом броју, а они су изазвали велико узбуђење и у Француској, Немачкој и Чехословачкој, где су исто тако забележени случајеви матера убица, то су лекари и правници морали да предузму извесне мере у циљу регулисања, законским путем.

овога питања које им се иставило свом својом тежином.

Не улазећи дубље у сам проблем, у овом кратком предговору, желим да подвучем само тај факат, да ми лекари, у нашој земљи, не смемо више да гледамо површно и резервисано на ово питање, чекајући да нас догађаји претекну, већ да покушамо да га решимо на један целисходан и реалан начин, који не би био у супротности ни са самом науком која са убиством нема никакве везе, ни са самом етиком која је била противник сваког убијања па чак и против убијања из милосрђа.

Најзад, ми морамо пратити догађаје и еволуцију самога живота и друштва уопште. Морамо се користити туђим искуством и сазнањем; морамо одбацити све предрасуде и заблуде прошлости; морамо узети све социјалне и научне факторе у обзир да бисмо служили научној истини, и тиме били корисни, у највећој мери, појединцу, породици, друштву и држави.

Ма како били непоколебљиви у схватању да је сврха науке *борба за живиш* и за његово што дуже трајање, управо *борба противу смрти*, не смемо ни једног тренутка да заборавимо, баш у име те науке и научне истине, да има болести и болесника чији је живот тежи и гори и од саме смрти. У сукобу између метафизике и биологије ми се морамо одредити за ову последњу. Јер метафизика претстав-

ља прошлост а биологија будућност човечанства. Ако је *борба за живот* основна дужност лекара, прекраћивање ужасних и неподношљивих мука неизлечивих болесника гашењем неподношљивог живота помоћу *безболне смрти*, јесте много тежак хуманија и племенитија дужност коју нам намећу догађаји и доба у коме живимо.

4 јуна 1940. Скопље.

Писац

Еутаназиа

или

Убијање из милосрђа неизлечивих болесника

Увод Има таквих проблема и догађаја који тако дубоко задиру у суштину нашег живота, да неизбежно гоне човека на свестрано размишљање чак и у оним случајевима када се мора живети у сенци неизвесне будућности. Последњих година све чешће сусрећемо у штампи краће или дуже написе о једној појави која није била запажена пре светског рата. И што је интересантно ти догађаји, већином, нису се одигравали код нас већ на крајњем западу, специјално у Енглеској, Француској и Америци, и то у великим центрима. Тако смо у више махова сазнали да је из милосрђа кћи убила своју мајку услед неизлечиве болести; да је син убио оца; да је брат убио сестру или сестра брата; најзад, и као врхунац свега, да је и мајка убила свога сина услед неизлечиве и страшне болести.

Другим речима, наступила је једна колективна психоза убијања тешких и неизлечивих болесника, из личних побуда

и самоуверености да је то једини могући и целисходан излаз из тешке и неподношљиве ситуације, у којој се налазио не само болесник већ и његова околина. И оно што је некада било немогуће ни теориски претпоставити постала је сада једна груба и тешка стварност. Оно што се није некада налазило ни у књигама, што се није могло видети чак ни на позорницама у фантастичним комадима, данас се појавило у свој грубој стварности на позорници живота.

Вероватно да је савремени начин живота, његов исувише убрзани темпо механизацијом свега што човека окружава, изазвао дубоке поремећаје и лабилност нервних центара, па је и само нормално и здраво расуђивање уступило место абнормалном резоновању, које је за собом повукло и скроз погрешне закључке у погледу друштвеног збивања.

Најчуднија и најболнија појава за нас који живимо у једној још патријархалној средини била је та, што су се у Енглеској, Француској, а нарочито у Америци, судски процеси противу *мајтера убица* појављивали врло често, и разоткривали извесне чињенице које сведоче о дубоком моралном паду савременог човечанства, и о невероватно посувраћеном моралу самих жена-матера које су та убиства вршила свесно, скоро са циничким предумишљајем. У другим случајевима дешавало се и обратно, да нормалне и здраве особе буду уништене од стране

душевно поремећених сродника, који су сматрали, ментално неуравнотежени сами, да чине добро дело што уклањају са овог света некога кога воле, само зато да би му прекинули муке које га сигурно очекују у животу.

Ма да има безброј, управо стотине примера који би се дали навести, у овом погледу, ми ћемо се ограничити само на неколико најдрастичнијих примера, ради илустрације и осветљења овог тако тешког и деликатног проблема.

Тако, на пример, 1936. год. у Лондону, нека г-ђа Приленд, отровала је своју малу четворогодишњу ћерчицу. Када је саслушавана она се бранила пред судијама да је приметила код своје мале кћери јасне симптоме дечије парализе. Како се бојала за њу да ће се дуго мучити због те страшне болести, и да ће најзад морати да умре, она се решила да је отрује, мислећи да тиме чини добро дело. Судијама је овај случај био необичан па су посумњали да код саме мајке није све у најбољем реду. Подвргнута је специјалном прегледу и испитивању, од стране лекара психијатра, који су установили да је г-ђа Приленд душевно оболела, и да је услед тога, вођена фикс идејом о болести кћери, извршила добронамерно злочин над рођеним дететом. Налазећи да у моменту извршења дела није била урачунљива, суд ју је ослободио сваке одговорности и казне, али је послао у завод за умоболне.

Не мање је узбуркао енглеску јавност

случај 2-ће Елекорн, која је, из других побуда, угушила своју двогодишњу ћерчицу гасом за осветљење. За разлику од оне прве мајке, ова жена била је посве нормална и здрава, како се то на суду показало, без обзира што су њено мишљење и сами закључци били управо монструозни за просечно нормалне особе. На суду она је изјавила приликом своје одбране да су, услед незапослености њенога мужа, живели врло бедно и да је живот у породици био тежак и неподношљив. Па како се бојала да ће њено дете морати да штри и да гладује, можда чак и да умре од глади, она је одлучила да га убије, како би му отклонила патње које га очекују. Како сам суд није поклатио ни најмање пажњу овој више него суманутој и филистарској одбрани, донео је одлуку да се ова мајка-убица пошаље на вешала.¹⁾

¹⁾ Колико су овакви случајеви били заразни и наводили и друге жене на сличан злочин, без икаквог патолошког узрока и повода, нека нам буде дозвољено да овде наведемо један језив пример. Једна мајка, американка, сигурно под сугестијом оваких догађаја, и читајући повремено у новинама о таквим случајевима, сматрала је да и она има право тако исто да поступи противу свога сина, који, узгред буди речено, уопште није био болестан. Само што је ова мајка-убица поступила још суровије и са таквим цинизмом да то граничи са најтежом врстом злочина. У свом неразумном и безграничном егоизму она је убила свога сина на спавању. На суду се бранила да она није могла да поднесе да се њен син ожени девојком коју није волела, па је решила и да му живот одузме да би га у томе спречила. По са-

Поред ових језивих и болних примера који бацају тамну сенку на морал данашњице, баш због тога што су у питању жене мајке, има и безброј других које је немогуће наводити, а који, и ако нису у питању саме мајке већ блиски или даљни рођаци, сведоче да се самим овим збивањем намеће друштву и држави једна нова и неочекивана улога, о којој се до сада није много мислило. Како су се између ових добронамерних убица, последњих година, почели појављивати и сами лекари, једни у улози извршиоца дела, други само као поборници Еутаназије, мора се признати да је цела ствар доведена до пароксизма, и да се морају предузети мере, како би се ово питање подвргло извесним прецизним санкцијама, и тиме избегла самовоља појединаца да сами просуђују, изводе закључке и извршују и само дело.

Пре неколико година, у једном нашем већем граду, догодио се један изузетан случај, у коме је главну улогу одиграо сам лекар. Његова жена била је тешка и врло вероватно неизлечива болесница. Он је чинио све да је спасе, а при Шома имао је

слушању оптужбе она се ни најмање није збунила већ је узвикнула: „Ја сам га родила и одхранила, ја имам право и да га убијем“. Како њен син није био болестан већ здрав и нормалан човек, суд је њено дело квалификовао као злочин. И ако би се у овом случају могло посумњати у нормалност психе овакве мајке, ипак је суд стао на друго гледиште и несрећна и заблудела мати послата је на електричну столицу.

на расположењу и многобројне колеге који су му свесрдно стављали у службу своје стручно знање и лекарску вештину. Али и поред свих настојања болесница се и даље мучила. Он је на крају крајева дошао до уверења да јој нема помоћи и да је унапред осуђена на дуготрајно мучење и сигурну смрт. Морално потиштен том неминуовношћу, физички заморен нерестаним бдењем, у грижу савести да јој, и ако стручњак, не може помоћи, он је једнога дана донео и одлуку да то стање оконча научном методом. Но како је његова љубав према жени била изузетна, и у немогућности да преболи тај губитак, решио се да са њом и сам пође у смрт. И једнога дана он је дело извршио. Заједно су узели јаке дозе једног наркотичног средства и оставили овај свет без икаквог жаљења. Жена је, као слабија и изнурена умрла крајко време после тога, а за њом и њен муж, као убеђени присилаца Еушаназије. Сасвим природно да је тешко било утврдити мотиве који су га руководили да и сам изврши самоубиство, али је једно позитивно установљено: да је његова жена била тешка и неизлечива болесница.

Има доста случајева самоубиства, било лаика, било лекара, због тешке и неизлечиве болести, али такви случајеви, ма да у великој мери засецају у домен овога питања, јер се управо тиче „аушоушаназије“ тојест самоубиства због неизлечиве болести, ипак не могу бити третирани у оквиру ове књиге, пошто би нас то уда-

љило од самог постављеног задатка и циља коме смо се посветили.

Насупрот томе нас овде специјално морају интересовати једино и само они случајеви, који убедљиво илуструју само ово питање, и који својом појавом, у највећој мери, претходе и прејудуцирају решење овога проблема. Најмаркантнији пример, и најубедљивији доказ, да је овај проблем у извесним земљама потпуно сазрео, и да се извесни, ма да врло ретки, лекари већ за решење истог дубоко морално и материјално залажу, пружа нам процес вођен против једног виђеног лондонског лекара. Тај је процес, сасвим природно, дубоко заинтересовао и узбудио целокупну енглеску штампу и јавност, а још у већој мери медицинско-правне кругове, који су се бацили на озбиљно проучавање самога питања, како би се у будућности овакви поступци могли извршивати само и једино под окриљем закона.

Како су, пак, и сами енглески писци, нарочито неки од њих, као Самерсет Маом, покушали да овај проблем реше и осветле кроз књижевност, и преко позоришне рампе, лекари и правници нису више могли да седе скрштених руку у својим кулама од слонове кости већ су морали да увиде да се то питање не сме и не може решавати ван науке и ван правосудја, већ да му се мора дати извесна морална садржина и извешан правни облик.

Смелост једног лекара Процес који је вођен у Лондону 1936. године, про-

тиву једног врло познатог лекара, због примене Еутаназије у више случајева, и чији нам крајњи исход није уопште познат, претстављао је само кулминантну тачку и немилосрдан пресек у сукобу двају доба и схватања. У том процесу дошло је до праве борбе између претставника конзерватизма и метафизике, и претставника еволуције и биолошких схватања садашњице и будућности.

Добро познати и угледни лондонски лекар, који је одговарао пред судом, и чије је име држано у тајности, оптужен је да је потпуно свесно и намерно, после зрелог размишљања и просуђивања свих чињеница и фактора који су даног тренутка и у одређеном случају долазили у обзир, убио пет лица, зато што је сматрао да су неизлечива или уопште неспособна за живот. Све своје унапред болешћу осуђене на смрт пацијенте он је послао на онај свет помоћу добро познатих и научно проверених метода, из чистог милосрђа, без учешћа икаквих других фактора. Што је у овом случају врло важно и карактеристично, он за тај свој рад није никада захтевао, ни од болесника, ни од чланова породице, никакву материјалну награду, другим речима материјално није никада био заинтересован.

Како се по енглеским законима², хо-

²) И у нашем кривичном закону предвиђене су казне за извршење таквих дела. Иста су ква-

тимично убијање ма и неизлечивих болесника — било лекара или лаика — па ма оно било извршено из чистог милосрђа, сматра и квалификује као тежак злочин то се прогони и кажњава по прописима кривичног законика. Поменути лекар, који је извршио петоструко *убиство из милосрђа*, изјавио је на саслушању следеће: „*Ја сматрам да сам пошћуно човечно пошћуио и да сам учинио добро дело када сам те људе убијао. И када будем напушћио затвор ја ћу и у будуће, у сваком сличном случају, ишћо шако пошћуишћи*“. Затим је још додао, да му је било потпуно јасно да ће одговарати за убиство јер су му добро познати законски прописи. Да је спреман да за извршена дела прими сваку казну, да се уопште неће бранити, али да ће пред судом изнети све недостатке данашњих закона које треба хитно допунити и реформисати у духу времена и савремених научних тековина.

Прво убиство из милосрђа он је извршио још као студент медицине. Био је

лификована као злочин или као преступ. Казне су предвиђене у § 168. ст. I и II.

§ 168. ст. I гласи: „Ко лиши живота какво лице на његов изричан и озбиљан захтев или молбу казниће се заточењем до 5 година или затвором“.

§ 168. ст. II. гласи: „Ако је овако лишење живота извршено услед сажаљења према бедном стању овога лица учинилац ће се казнити затвором до 3 године“.

присутан порођају једне сиромашне раднице. Како је она родила једнога богаља и идиота, праву наказу и чудовиште које је могло живети годинама, али као наказа физичка и умна, то је он, у договору са мајком, рукама задавио монструозно дете. *Друго убиство из милосрђа* извршио је под сличним околностима. У *шрећем случају* био је позват од једног старог велепоседника да га оперише. Лекар му је тада отворено рекао да ће му операција само привремено продужити живот али да ће болови после операције остати исти ако не и јачи, и да је његова болест неизлечиве природе. Тада се старац посаветовао са својом породицом и изјавио лекару жељу да га он лично отрује, како би се што пре спасао страшних болова и мука који га и даље очекују. Лекар је тада затражио од свију чланова породице *писмену изјаву* да пристају да му он прекине живот смртоносним инјекцијама. И они су то и потписали. Он је тада извршио своје дело а старац је, када је умирао, рекао лекару: „*Бог нека вас благослови за ово добротинство*“. Поред овог трећег исти је лекар и у још два случаја поступио идентично; убио је још два болесника из чистог милосрђа, и по њиховом пристанку, не тражећи ни од њих ни ти од породица ма какву материјалну награду за то његово убиствено милосрђе.

Овај незапамћени херој и присталица Еутаназије, сасвим природно, изазвао је у енглеској јавности буру протеста али и

велики број присталица, а енглески научници, лекари и правници, дали су већ једну плејаду изјава по томе питању, ма да су сва та мишљења подељена и врло разноврсна. Каква је одлука суда била није нам познато, али да је ова појава и интересантна и важна то нам нико не може спорити.

Етичка разматрања Када се један велики проблем истави на дневни ред друштвеној заједници, сасвим природно да се за њега мора пронаћи једно решење, па било оно позитивно или негативно. Али што се при решавању овога питања мора узети у обзир пре свега, то је факат, да су за решење овога проблема, пре свих других, позвани превнствено лекари и правници, а никако други фактори, специјално не они који су склони метафизичким спекулацијама или произвољним сновима фантазије, као што је то био случај са многим енглеским писцима који су ово питање покушали да реше преко позоришне рампе.

Зато је и ово наше излагање по горњем проблему не само и у суштини један револт човека противу наказности савремене психологије већ и један протест човека и сина противу промотора идеологије убиства, специјално противу идеологије мајке-убице. Јер, од како су се људи чудним и још недовољно осветљеним актом стварања појавили на земљи, акт убијања је одувек изазивао одвратност и осуду,

па чак и у оним случајевима где су се и социјални и патолошки узроци могли узети у обзир као олакшавајуће и оправдавајуће околности за извршење таквих дела.

Сама хришћанска етика, једна од најстаријих, која је поникла из неминовности и неопходности историског збивања и мисаоног усавршавања, одбила је и унапред осудила акт убијања једном од многобројних својих заповести: „*Не убиј*“. Па ипак, и поред ове добронамерне и оправдане забране, која је доцније и у правосуђу нашла своју подршку, па чак и кривично прогонство, савремено човечанство, и поред две хиљаде година хришћанства, и поред свестраног и разгранатог правосуђа, поред толико хиљада година крвавог експериментисања, није измакло примитивном човеку ни најмање, односно само технички. Управо измакло је али само утолико уколико се, и ако се, рафинираност убијања: смртоносне инјекције, опијајући и загушљиви гасови, електрична столица, могу узети у обзир као каква виша и културна тековина савремене цивилизације. Међутим, колика доза ироније, лаж, лицемерства и перверзности лежи баш у самој речи цивилизација, види се најбоље по томе што се она није ни најмање устручавала да приреди, ту скоро, пре двадесет година, највећи покољ који је икада доживело човечанство, а који је покољ, и социјално-економски, и биолошки, деградирао у нај-

већој мери битност разлике између човека и животиње: *свесћ о моралној и физичкој вредности живог човека*. Изгледа, међутим, да рат са свим својим ужасним и разорним дејством, са својим страхом, са својим негирањем сваке моралности и права, није успео ниуколико да измени психологију самог човека на боље већ је померио за један корак, ако не и за неколико хиљада корака, уназад. Од тог крвавог и чемерног ратног искуства очекивало се једно племенитије и више схватање о *вредности живота*, док се насупрот свим очекивањима тај живот није у току поратних година свео на потпуну безвредност. Проблем потпуне рехабилитације вредности живог човека и његовог права на живот поново се ставио свом снагом на дневни ред, да буде поново предмет замршене и ужасне борбе, до коначног решења самог проблема.

Управо, када је реч о вредности људскога живота, стиче се уверење да је та вредност само привремена и релативна, и да је та вредност, и у скорој и у даљној прошлости, била сведена, чак и онда када је постојала, на најмању или ништавну меру. Кроз све векове и сва времена води се борба противу убијања и убица, а убиства се и даље систематски врше, било појединачно и тајно, било колективно и јавно. Али, и ако су тада вршена убиства деце, жена и људи, старца и баба, она су вршена у име дивљачко-верских обреда, управо у име безверја, многобоштва

или незнабоштва, најзад из разних економских или државних разлога, уколико се уопште ти разлози могу и смеју узети као докази за оправдање таквих појава. Али никада се та убијања нису вршила из *хришћанског милосрђа* нити у име морала, јер, у суштини, етика не зна нити проповеда убијање из милосрђа, нити се пак у Христовој науци може наићи на ма шта слично. Истина, претставници разних вера, па и хришћанске, нису се устручавали да са крстом у руци поведу своје верне у покоље, сваки у име свога бога, али то је било само у изузетним случајевима, када су се државни интереси стављали изнад свих осталих, и када је нека туђа вера угрожавала опстанак дотичне вере.

Историске чињенице И наш век исто тако, лагано али сигурно, пошто је изопачио многе социјалне и економске факторе, пошто је иставио вредност новца изнад рада и човека, жену и даље задржао као бело робље, изгледа да хоће да изопачи и јасне одредбе не само хришћанства већ и људског здравог расуђивања базираног на *моралу чистог разума*. Ако зађемо у историју, она ће нам одмах пружити многобројне случајеве уморства и убиства, као и данашњица, само што су она вршена из сасвим других па можда чак и оправданијих и разумнијих побуда. Тако су Спартанци убијали дегенерисану, наказно рођену и слабуњаву децу, ради одржања и побољшања својих расних одлика. У том погледу, и Ликург, и Солон,

и Аристотело, и Платон, њихови највећи људи, филозофи и законодавци пружали су им не само идеолошког већ и законског ослонаца.

Код примитивних *Аустралијанаца* убијана су и једена деца из верско-многобожачких и економских разлога, уз приредбу примитивних и бурних свечаности. Код америчких *Индијанаца* наилазимо на исте појаве. Само код њих деца остављају своје старе и изнемогле родитеље да скапавају од глади или их одводе у шуме да их зверови поједу. И све то из разлога што су неспособни за рад и привређивање те посве излишно падају на терет својој породици која се и сама једва може издржавати. Код старих *Пруса* дешавало се сасвим обратно: они су убијали своје старе и изнемогле родитеље по њиховој властитој и изричној жељи. *Телер* прича да су у Шведској постојале изложене по црквама велике „породичне буце“, којима су Швеђани, на свечан начин, убијали, односно премлаћивали тешке и неизлечиве болеснике као и старе и изнемогле људе и жене.

Ото Бамбершки тврди да су код старих северних *Словена* многе жене убијале своју женску децу — јер су оне рађале многобројну децу — да би на тај начин могле да исхране и одгаје осталу, нарочито мушку децу, којој је придавана далеко већа важност. Дакле, разлози су били, у већини случајева, чисто економске природе. *Цајлер* је пронашао да су Лу-

жички срби убијали своје старе и изнемогле родитеље, рођаке и познанике, пријатеље, чак и странце, само ако нису били способни за привређивање. Често су их живе закопавали, чак их кували и јели, приређујући, том приликом, нарочите свечаности. Тако је чак и у 16. веку, у *Лотрингији*, на поругу правосуђа, неки судија *Ремизнус* осудио на смрт спаљивањем 800 баба-вештица. Оне су, заиста, спаљене на страшном пламену ломаче.

Наши стари обичаји Као што се из свих горе наведених примера види, та многобројна убијања и премлаћивања неспособних лица за рад и привређивање, вршена су из незнабожачких, верских или економских разлога, али никада у име друштвеног или хришћанског морала, нити у име милосрђа, пошто појам морала и милосрђа, у та времена, бар како изгледа, није ни постојао или је био још у ембрионарном стању.

Исто тако постоје историски подаци да су и у нашој земљи убијани и премлаћивани старци и бабе. Ми смо у једном раду *Симе Трајановића* (објављен у „Искри“ 1898 год.) поред горњих података пронашли и многе друге који се директно односе на нашу земљу и пружају једну верну, али трагичну и ужасну слику, о моралним схватањима тога доба. Тако он прича: „Путујући ове године кроз Сврљиг, у понеким сам селима чуо да се без устручавања прича о негдашњем убијању старца. Кад неко остари и изнемогне,

онда се фамилија реши да га убије, и то се убијање у Сврљигу звало „*Лапош*“. Биров зађе од куће до куће вичући: „Хајдете Лапот је у том и том селу, у тој и тој кући, дођите на подушје. Пред скупљеним светом породица би премлатила старце и бабе, и то најчешће батином, или тојагом, ређе камењем или секиром. Кога су год водили на „Лапот“, додаје се, ишао је без икаквог страха надајући се бољем животу на ономе свету. И увек су те јаднике на првом месту њихова рођена деца убијала“.

„Западно од Крепољина, у даљини од 5 км. лежи влашко село *Сиге*. И тамо постоји предање од оца на сина, које вели да су у стара времена и тамо убијали старце. Кад ко наврши 70. годину, скупе се старешине свију задруга, изведу преживелог чичу чисто обученог, и то на одређено место, обично на сред села. Том приликом донесу његови задругари велику умешену проју, ставе му на главу, изговарајући ове речи: „*Не убијамо те ми већ овај хлеб*“. После ове смртне пресуде убију га, затрпају, и разиђу се својим кућама“.

„У Расници, код Пирота, по причању мога пријатеља К. Ј. учитеља, ево шта сам чуо: У старо време убијали су, веле, и код нас старце, и то синови своје очеве. Обично су их премлаћивали моткама и после их вукли дрвеним кукама до гроба, јер су се гадили да мртваца додирну руком. Тако се прича да је један човек убио свога

оца и куком га извукао из куће, па куку затим бацио. Његово дете, међутим, које је гледало све то, дохвати бачену куку и понесе је кући. Кад га је отац запитао шта ће му та кука, дете му је одговорило: „Хоћу да је чувам, па кад ти остариш, и ја тебе убијем, као ти свог оца, да те са њом закачим и одвучем до гроба”. Тада је тек тај човек увидео како је гнусно убити свога оца и извлачити га куком из куће. И тако се у селу договоре да то као паметни људи више никада не чине”.

Знаци болесног доба Ето, сви ови дивљачки и језиви обичаји празноверних и безбожних људи или религиозних фанатичара, морају да изазову у нама највеће гнушање и одвратност. Они убедљиво осветљавају оне мрачне епохе, када је људска свест о вредности човечијег бића и о моралу била на најнижем ступњу. А шта бисмо тек могли да кажемо за оне наше савременике и мислиоце који, и поред хришћанске етике, и поред социјалних и напредних закона, и поред морала здравог разума, имају ту бесомучну храброст да у нашем веку, и у име тог хришћанског морала, предлажу убијање својих ближњих и то не од стране стручњака, лекара, или званичних претставника власти, даљних рођака, најзад незаинтересованих лица, већ од стране чланова породице, било да деца убијају своје родитеље или родитељи децу. У томе се отишло тако далеко да је убиствено оруђе стављено и у руке мајкама и тиме мај-

ка, та највећа светиња, деградирана и стављена у каљугу мајке-убице. И док је само хришћанство, кроз векове, успело да од примитивних и безбожних зверова створи људе, дотле се данашњи човек труди да кроз хришћанско лажно милосрђе деградира и само хришћанство, а и себе као његовог носиоца, и да од тих смиренних људи и жена поново створи зверове и убице.

Поједина књижевна дела, у том погледу, верно и најбоље илуструју изопаченост настојања појединих писаца. И они су, у истраживању најчуднијих и најекстравагантнијих мотива, почели пером да рију по људској патологији, да је разголићавају и опсенарски зачињавају до те мере, да она запањава здраву и нормалну људску мисао. У тој тежњи за оригиналношћу дошао је, вероватно, и комад енглеског писца Вилијама Самерсета Маома „*Свети Пламен*“, који нам је дао у великој мери повода да се свесрдно посветимо проучавању овога проблема.

Јер док се чудним парадоксом времена, са све већим усавршавањем техничких изума, човеку пружа могућност све лакше егзистенције, суровост борбе за опстанак достиже своју кулминантну тачку заострености. Два основна фактора који треба да играју главну улогу у стишавању социјалне егзалтације и отклањању све веће економске беде и моралне патње, религија и правосуђе, и поред свих очигледних напора да стишају зло и суз-

бију узбуркане страсти, не само да нису више у стању да спроведу своју спасоносну акцију већ присуствују и сами, као немоћни сведоци, друштвеном расулу и декаденцији. Није ли то убедљив доказ о колективном моралном паду самога човека и друштва уопште. Баш због те појаве, и поред све социјалне предострожности, и поред свих савремених и углађених законодавстава, број самоубистава и злочина сваким даном расте и те цифре затрпавају и најотпорнију хладнокрвност.

У том вртлогу послератних друштвених поремећаја, самоубистава и убиства, као рефлекси једног ужаснутог и грчевитог збивања, јако су учестала и забрињавају и правно-медицинске кругове. Дневна штампа их је коментарисала опширно, садистичким задовољством анализирала до најситнијих детаља, тако да се њеним посретством ова манија самоуништења или уништења других све више и више ширила. И баш у том времену почели су се појављивати, најпре ретко и спорадично, затим све чешће, случајеви „Убиства из милосрђа“, који су изазвали велику и општу сензацију на читавом континенту. После рата ови су се случајеви учестано понављали, тако да су се епизоди тих многобројних трагедија завршавали пред правосуђем.

У свим тим случајевима „Убиства из милосрђа“, тичало се намерног и свесног, и то добронамерног убијања неизлечивих болесника који су, по мишљењу самих

лекара, били изложени неминовној смрти у скором времену. Извршење тих дела падало је најчешће у дужност, и то страшну и свирепу дужност, блиским или даљним сродницима, који су, најчешће из личних побуда, ређе на молбу самих болесника, испраћали на онај свет сироте мученике, не осећајући при томе ништа друго до вршење њихове „хришћанске дужности”.

У серији тих *добронамерних убиства из милосрђа* наилазимо на најразличитије степене сротства, и на још разноврсније узроке и обољења која су проузроковала смртну пресуду и њено извршење. Тако, на пример, муж убија жену која је дуго година боловала од неизлечивог рака; сестра убија брата кога мрцвари неизлечива туберкулоза; брат убија тешко болесну и неизлечиву сестру; сестра прекраћује живот сестри услед неизлечиве туберкулозе костију; један лекар одузима живот својој кћери која је одузета од дедињства, а при томе се служи рафинираном методом: инхалацијама хлороформа; једна глумица убија свога пријатеља из револвера, на његово непрестано наваљивање јер није могао да сноси ужасне болове тешке и неизлечиве болести. Најзад, многобројни случајеви убиства деце од стране матера, из патолошких или економских узрока, које су скоро редовно, после извршеног злочина, покушале или успеле да и себи одузму живот, у насту-

пу тешке гриже савести или превеликог материнског бола.

Већина ових добронамерних убица морали су доказивати пред судом свој не-
дужни и очајни положај, у који их је ба-
цала болест убијених особа. Код свих
њих су констатовани дубоки психички
потреси а најчешће и психопатолошки
поремећаји. Ови поремећаји, поред једне
очигледне и научно установљене психо-
патолошке конституције, били су потен-
цирани још изузетно тешким социјалним
и економским условима живота. Самим
тим фактом даде се закључити: да није-
дан од ових „добронамерних убица” није
био у потпуно нормалном стању при из-
вршењу дела, јер из биолошких разлога,
који детерминишу и психичке одлике чо-
века, нормални и здрави људи и жене не
могу одузети живот себи равнима, нарочи-
то не онима које воле, па ма како се ови
последњи мучили и изазивали њихово са-
жаљење. Али ова перверзија психологи-
је, која је у очима адвоката и претставни-
ка правосуђа изазивала сажаљење и сау-
чешће (уосталом добрим делом и оправ-
дано) самим тим повлачила је за собом
веома благе казне или потпуно ослобође-
ње од сваке одговорности. Међутим, о-
вакве благе и самилосне одлуке правосу-
ђа, утицале су врло рђаво на психу масе,
па су се слична убиства све чешће деша-
вала. Сваки од тих добронамерних убица
стекао је уверење да чини добро дело и
да ће га суд ослободити сваке одговорно-

сти. Зато се ето и догодило да су се „добронамерни испраћаји на онај свет”, и када треба и када не треба, тако учестали, да претстављају данас и за лекаре и правнике један од врло тешких проблема.

У вези са тим схватањем и одлукама рођака да испраћају на онај свет чланове своје породице, а још и више у вези са правосуђем, не могу а да не наведем, у овом случају, једно мишљење моралног дива из *Ласне Пољане*, који је рекао: *„Страшан је, управо ужасан, моралан и интелектуалан пад оних људи који уображавају или замишљају себе на некој већој моралној висини, не да би спречили пад и уморство других већ да би, у име психолошких измишљотина, они изрицали те казне и постали интелектуални целати“*. Ма да је у овом случају Толстој изрекао свој суд о правосуђу и смртној казни, ипак се његово мишљење може применити у далеко већој мери на ове добронамерне убице, који сматрају да из хришћанског милосрђа чине једно добро дело. Шта бисмо тек могли рећи за наш век цивилизације и културе који, окружен загушљивим гасовима и страховитим и још непознатим смртоносним оруђима, у сенци библиотека и музеја, милиона школа и универзитета, припрема не да из хришћанског милосрђа убије неизлечиве болеснике већ да отпрати на онај свет најздравије и најбоље чланове овога континента.

Пошто је век цепелина, аероплана,

загушљивих гасова и безумних пројеката путовања на Месец и Марс, ставио на дневни ред и питање „Добронамерног убијања неизлечивих болесника“, сасвим је природно да ће најзад морати и да га реши, било у позитивном или негативном смислу. Али, ако је питање прекраћивања живота тешких и неизлечивих болесника, у извесној мери, и социјално-економски, и научно правно оправдано, начин на који се ово питање може и мора решити јесте баш оно што нас у највећој мери мора да интересује. Питање: имамо ли права да убиством ослободимо телесних и душевних мука једнога неизлечивог болесника, постављено је код Англо-саксонаца и Латина још пре великог европског рата. Али је само постављено не и решено, јер се није имало ни довољно аргумената, а ни храбрости. Оно је било исувише тврд орах и за правнике и медицинаре. И тако је остало све до данас, када се и нехотично, и насилно, намеће и ближи крају његово решење. Код нас оно се толико и не намеће. Оно не представља хитност. Али је оно дошло и нехотице, случајно, неуобичајеним путем, преко лекарских и правних кругова, преко научних центара, већ преко позоршне рампе. Тако је, баш у овом међувремену, и прејудицирајући коначну одлуку лекара и правника, најпозванијих стручњака, енглески писац Самерсет Маом покушао да једном литерарном фантазијом

реши овај огромни проблем, на своју руку, на несрећу књижевности и друштвеног морала.

Театрални експерименти У његовом комаду „Свешти Пламен“, у коме од пламена остаје само мрак и најцрња тамница, он није нашао ништа боље ни паметније но да додели улогу арбитра и убице жени, и то не обичној жени већ мајци, негирајући тиме и здрав разум, и појам хришћанства и биолошке одлике жене-мајке. Да бисмо бар донекле схватили и саму могућност једне овакве тезе, потребно је разумети и упознати менталитет и психолошке особине Англо-Саксонске расе, који је достигао један хладан и углађен степен опорости као и у Америци. Овај хладнокрвни и гвоздени менталитет може се и мора применити и на енглеске прилике утолико пре, што је и Енглеска, попут Америке, у култури челика и бетона, на првом месту.

Највећи амерички живи писац, Синклер Луис, који је одликован 1932. године Нобеловом наградом, за књижевност, велики пријатељ америчког хероја Линдберга, који је морао са дететом и женом да побегне из „америчког раја“, пишући о својој земљи где царују гангстери са бровнинзима, али често и гангстери са бровнинзима у портфељима, на једном месту дословно каже о савременој Америци ово: „Америка је земља без осећања, у којој владају неколико индустријских

ких магната. Тамо се подижу куће од 50 сјратова, производе милиони аутомобила и милијарде тона жића, али сиваралачки уметници нису ни поштовани ни вољени. Владајуће класе сматрају их као клонове. На америчким универзитетима више се полаже на фудбал и на остале спортове, а студенти излазе са њих са циљем да свој друштвени положај само материјално обезбеде“. За њихово социјално образовање он је још оштрији кад каже: „Они имају по два три аутомобила у гаражи а свега неколико књига у библиотеци. А ако читају, читају пикантну лектуру и занимају се лажним и криминалним новелама. Амерички уметник нема ни једне јавне институције на расположењу, где би могао да црпи поштрека за свој рад. А ако нема скупоцени аутомобил и вилу на ривијери сматра се за провалицу. Целу њихову цивилизацију он назива „једним ругањем духу“, а цео систем америчке културе, науке и књижевности „бедном карикашуром једне празне сензалске расе“, па додаје, да су њихова култура и цивилизација „у знаку једне безскрупулозне и безидејне комерцијализације најнижега ранга“.

Може бити да је Луис Синклер³ у

³) Луис Синклер претставља један од највећих врхова америчке цивилизације. Поред Ептона Синклера, Драјзера и још неколицине мањих, он је успео да својим делима досегне до висине коју заузимају дела највећих европских књижевника. Према томе њему се мора веровати, и нико није боље и дубље могао да уђе у збивања Аме-

своме огорчењу и претерао, али када је дан овако велики човек и писац овако

рике него он. Америка је одувек била земљачуда и неограничених могућности. Циновска индустријализација повукла је механизацију целог живота. Човек је почео да се бори за машину, са машином, и противу машине. Циновски стројеви, стопратне зграде, све то притиска његова ипак људска слабачка плећа. Удаљен од природе и зеленила почео је да губи и своје природне одлике. Губећи те одлике губио је и своју људску личност. Уместо духовног живота запао је у једну сурову физичку и материјалистичку борбу. Све друге вредности пале су пред вредношћу новца. Овај је постао дефинитиван, трајан и једини господар. Човек се почео ценити не по способности за рад колико по способности да заради, да постане богат. Ако има новца може да купи све, цењен је и поштован, ако га нема не претставља ништа. Отуда и огорчење Синклера Луиса противу таквог критеријума. Отуда Америка тако слабо стоји у уметности: музици, сликарству, вајарству па чак и књижевности која се јако обогатила и успела после рата да створи велика дела.

Та технификација, та механизација живота, то живљење између челика и бетона, утицало је и на саму психу. Људи су постали хладнокрвни, неосетљиви, без реакције на околину, хладне рачунице. Глас човека није се чуо од хуке мотора и сирена; јаук ближњег није допирао због брујања стројева; сунце је рано ишчезавало скривено брдима од облакодера; зелена трава превучена је слојевима бетона и гвожђа; плаветнило неба сужавало се све више са растом облакодера; лети се усијавале лобање и падало од сунчанице између бетонских зидова огромних палата; зими се смрзавало од леденог даха бетона и челика; моторизација свега, мишића и мозга, створила је тип новог човека, који је почео гледати само и

што тврди, и када га свет одликује највећом наградом за његово књижевно стварање, онда му се свакако мора веровати. И ако овакав и сличан суд не можемо применити у свему и на Енглеze, бар што се тиче њихове књижевности и библиотеке, јер је њихова књижевност заиста богата, рачунајући ту и садистичке драме и трагедије једнога Шекспира, ми морамо, ипак, признати да је и невероватна материјализација енглеске културе разорно деловала и на енглеску психу. О томе сведоче дела Велса и Шоа. Рекли бисмо да су наследници и потомци Шекспира, Дикенса и Бајрона, а саврменици Шоа, Велса и Киплинга, кренули новим, незавидним и неизвесним путевима.

„Свети Пламен“ Комад Вилијама Смерсета Маома „Свети Пламен“ ту је да нам о свему томе пружи довољно доказа. Ми бисмо од срца желели, и нашли у томе једно ретко задовољство, ако би тај комад био само једно ретко и жалосно настојање, један суров и јалов позоришни експеримент. Овај комад енглеског

једино на практичну страну живота. Ван тога једино задовољство почео је налазити у спорту, и субјективно и објективно. Бокс му је постао највећи идеал, боксери највећи људи, боксерски мечеви највеће и најскупље плаћене атракције на које долазе стотине хиљада људи, а на каси падне, за један сат, десетине милиона динара. Уметници, занста, у таквој земљи и средини претстављају промашене и неспособне људе. А Луис Сниклер унео је све то тако добро да види.

писца прешао је преко београдске позорнице 1932. год. Он је имао тренутног успеха, али је убрзо свргнут. Велика словенска душа није хтела ни могла да схвати англо-саксонца. Тај комад, не обрадом већ садржином, претставља једно дело које црпи своју срж из нездравих међупородичних односа и социјалних назора. По своме садржају комад припада оној категорији књижевних дела, у којима се приказују екстремне и изузетне животне појаве, у циљу оригиналности, и чији главни јунаци немају много или никакве везе са нормалним људским осећањима и здравим разумом. У оквиру једне поремећене породичне атмосфере, разуларени нагони младости и сексуса руше пред собом све моралне обзире, срљајући до потпуне животињске засићености, до потпуног рушења домаћег корова.

Њихова моћ, њихова јачина и доминантност над племенитом мисаоношћу и здравим разумом, тако је сугестивна и мал те не убедљива, да се добронамерни позоришни посетиоци осећају узбуђени у највећој мери. Поврх свега они су обузети и завитлани тако снажним и неочекиваним психолошким парадоксима, да су готови да превиде, чак да опросте, и најгнуснију перверзију која се пред њиховим очима одиграва. Комад је, заиста, приказан тако вешто да само људима који су довољно упућени у природне науке може послужити као илустрација једне изопачене психологије новог доба, пси-

хологије која управо и не постоји у тој мери и том оквиру, и која, и када би постојала, не би се могла бранити апсолутно никаквим друштвеним нити научним доказима.

Трагедија која се одиграва језива је сама по себи од почетка до краја и држи гледаоца у пуној пажњи и напетости. Пре но што будемо прешли на анализу саме тезе и њену могућност постојања, неопходно је пратити цео ток догађаја у најкраћим потезима. Ево, управо, њене садржине: *Морис Тобреји*, главни јунак ове породичне трагедије, постао је жртва једног несрећног пада са аеропланом. Њему је кичма сломљена, а ноге потпуно одузете. Он је непокретан. Он живи духовно али не и физички. Он је лишен сваког животног задовољства, и контраст између његовог ранијег здравља и садашње непомичности за њега претставља ужасну и недокучну несрећу. Он је управо тежак и неизлечив болесник. Лека нема али његов живот тече даље и противу његове воље. Међутим, нема ни годину дана како се оженио дивном и младом девојком, Стелом, која га необично воли и коју он управо обожава. И сада више него раније. Управо, тек сада, она за њега претставља све: цео његов живот, његову љубав, његову утеху у ужасној несрећи.

Он је човек широке културе, и ова прикованост за једно место ствара га мучеником, а његове мисли и речи претвара често у горак и спор сарказам који ни-

је подношљив за околину. Он Стелу све више воли. Године пролазе. Пет година је већ прошло како је лишен ногу. Његова жарка и топла љубав у ствари и није више љубав. Стела је поред њега, у ствари, лишена праве љубави у истој мери као и он. Лишени су праве љубави и то у најлепшим годинама. И драма се развија даље. Стела често и не запажа бескрајни култ љубави коју Морис, на свој начин, само за себе чува. Он је управо зато сав у егзалтацији. Међутим, сестра нудиља Уејленд, која већ давно негује Мориса, све то добро види. Она је потајно, да ли из сажаљења, заљубљена у њега.

Дешава се у том времену, и после 5 година расанка, да се Морисов млађи брат Колин, који има плантаже кафе у колонијама, врати у Лондон на извесно време. Драма се тек сада развија. Стела усамљена и физички незадовољена постаје Колинова љубазница. Свакодневни додир и заједнички изласци довели су их у тежак и незавидан положај. Стела је све хладнија према Морису. Овај, и ако одузет, духовно трезвен, све тојасно види и очајно пати. Хтео би да не верује али се сумња увукла као црв па му сада нагриза и душу. Мајка исто тако, и неизбежно, постаје сведоком ове сурове породичне драме. Најзад овај однос Колина и Стеље мораће ускоро да се обелодани доласком детета на свет. Однос снаје и девера избија у ужасној стварности и последицама. Драмска суровост достиже своју кул-

минацију. Морис је очајан, али није довољно јак ни да их казни ни да себе уклони. Стела је у грижи савести. Колин у страшној недоумици. Сестра Уејленд готова за најгрубљу интервенцију. И, најзад, мајка која је и сама претешко погођења и не види никакав излаз из ове ужасне породичне ситуације.

И та мајка, пред чијим се очима одиграва ова породична драма и порнографија, видећи да ће се све то трагично завршити за целу породицу, решава се на један очајнички а можда и најгори корак. Једне ноћи, када се Стела са Колином враћала из позоришта, Морис се нашао у загрљају смрти. И клупче се лагано одмотава. Сеста Уејленд, која потајно воли Мориса а мрзи Стелу, оптужује ову последњу да га је она убила, како би несметано могла водити своју љубав са Колином. Сви су поражени и сломљени. Мајка је нема. Она се уздржава од исповести. И пред фактом да ће једно невино створење допасти одговорности, у последњем часу, признаје своје дело. Драма је најзад ослобођена даље напетости. Неочекивано и чудно пада мајчина исповест: *„Ја сам знала да Стелина љубав за Мориса значи све. И знала сам да му је она не може дати јер је своју љубав поклонила Колину. Међушим мога јадника одржавало је у животу само једна илузија, и када би је изгубио изгубио би све. Стела је за Мориса учинила више но што сам ја, сама његова мајка, могла да очекујем од ње. Да се ли-*

жи свог живоџа као жена, џу последњу и велику жрџву нисам могла од ње ни да тражим. Мој Морис је сневао један леј сан, а ја сам га и сувише волела да бих могла допустити да се он икада из њега пробуди. Најзад, ја сам му живоџ дала, па сам му џај живоџи и одузела“.

И док бескрајно и разумљиво узбуђење влада свима, и док се црна и тешка сенка порока надвија над женом и братом који су оскрнавили братску и супружничку љубав, оскрнавили светињу породичног огњишта, и док сестра Уејленд моли за опроштење, мајка увек хладнокврна и савладано обраћа се сестри овим речима: „Нас две смо усамљене жене и осџанимо заједно. Докле год будемо одржавале у својим срцима своју живу љубав према Морису, он неће бити мрџав“.

И тако се у једном сладуњавом и романтичарском патосу завршава једна одвратна и гнусна драма. Убијени син ће сада живети у неугасној љубави мајке-убице. А где је Колинова љубав за братом? Где је Стелина љубав за мужем? Где је безгранична љубав мајке за њеним духовно потпуно здравим сином? Зар љубав сестре Уејленд, и то после уморства да замени мртвом Морису љубав његове жене Стеле која оскрнави породичну част заједно са његовим братом, и ту, пред његовим очима? Зар је ово, најзад, то решење овог великог и тешког друштвеног проблема о коме смо говорили?

Овде треба добро уочити да ова и

оваква мајка, добронамерни синоубица живи и креће се у једној породичној атмосфери где кључа не мало већ много од оне „нечисте крви” из романа Боре Станковића. Трагедија је сва прожета моралним падом човека и жене. Сурвала се морална чистота, а чула су загосподарила здравим разумом. Сексуална патологија је заменила простосрдачан и искрен породични живот. Догађаји су такве природе да они скрнавe светињу породичног огњишта и бацају у блато братску и мајчину љубав. Јер млађи брат Колин, да засити своју полну глад, уместо да то чини ван породице, што му је и лако и могуће у једном оваквом веку, гази преко братске љубави и светиње једног хероја, одузима му жену још за живота, под рођеним кровом, без икакве гриже савести за свој одвратни поступак. А његова жена Стела врши исто недело. Сигурно „из сажалења према своме парализованом мужу”, пада у блуднички загрљај своме деверу, који јој се нашао ту „при руци” да је утеши на овај начин у њеној великој несрећи.

И као врхунац свега, и сама мајка, и ако све то види, смирено ћути и прати развој догађаја, и уместо да спречи свог млађег сина и снаху у скрнављењу породичног морала, уместо да прекине ту брачну трагедију и породичну срамоту могућим законским разводом брака, не налази ништа паметније но да сачека последњи час како би једном грубом, трагич-

ном и ни мало материнском одлуком, пре-
 кратила живот своме старијем сину Мо-
 рису, да би га на тај начин спасла морал-
 не и физичке тортуре које га већ година-
 ма бацају у други, споредни и последњи
 план живота. И човек са здравим и нор-
 малним живцима, са нормалним осећањи-
 ма, мора да се згади над овом породич-
 но перверзијом. Јер пад морала је ту по-
 родичан, колективан. И жена, и брат, и
 мајка, газећи преко ту скоро живог ле-
 ша Морисовог, који је једино и морал-
 но и физички чист и неокаљан, задовоља-
 вају своје изопачене нагоне, руше поро-
 дичну и крвну светињу, које аутор англо-
 саксонске нарави покушава да оправда и
 осветли „лампом хришћанског милоср-
 ђа”. Каква перверзија осећања и какво
 изопачење хришћанске етике?

Етика жене-мајке Уосталом, основа
 свих убистава, злочина и крвожедних ра-
 това јесте у суштини та изопаченост етич-
 ких принципа, па задирали они у само
 хришћанство или у принципе здравог ра-
 зума, претварајући историску заповест
 „не уби” у нову формулу „уби из милоср-
 ђа”. Због свега овога морамо се забрину-
 то запитати: па зар поред толико милио-
 на наоружаних људи, који се спремају за
 нова и нечувена крвопролића, дати и мај-
 кама то одвратно право да могу убијати
 своју рођену децу, па ма она била и неиз-
 лечиво болесна? То је једна нова концеп-
 ција која се уопште не може од стране
 науке и правосуђа усвојити. И сама хриш-

ћанска етика, поред научних схватања, не може да усвоји овај нови принцип убијања из милосрђа и добročинства. А када такво убиство врши мајка онда је то дво-струки злочин. Јер здрава и нормална мајка, права мајка, рађа децу и готова је да их подиже, брани и штити и кроз нај-већу патњу. Она се бори за живот своје деце до последњег даха, жртвујући свој живот за њих. И зато мајка која убија своје дете мора претходно да је оболела, и да у тренутку извршења злочина буде лишена нормалног расућивања.

Зато нас обузима снажан и необуздан револт због оваквог постављања тезе, и свим својим здравим разумом желимо да звонимо на узбуну и да манифестујемо своју одвратност и гнушање против оваквог наказног решавања најтежих животних питања и проблема. Јер, под тешким, чудним, и још довољно нерасветљеним нагонима живота, скоро сви могу бити и постати убице, само мајка, здрава и нормална мајка — не! У природи саме жене не тиња она гадна и одвратна страст која гони људе да постану злочинци. Жена, а специјално жена-мајка, има нечег нежног, топлог и узвишеног, према својој деци, да је та одлика уздиже изнад човека-оца, изнад очинства. Биолошки женка уопште, чак и код животиња, а камо ли у људској врсти, толико је везана за свој пород, да је увек спремна да сноси и најтеже патње и најгоре муке, чак презире свој сопствени живот, само да сачува и

спасе оне којима је уделила део своје крви и део свога мяса. Колико је ово материнско осећање снажно и силно, управо безгранично, види се и по томе, да мајке, скоро по правилу, воле и чувају своју децу која су из патолошких узрока наказно рођена и дементна. Она се са том појавом мири, сноси је кроз трпљење и сурову патњу, и презире чак и презирање света који се често са гримасом поруга и лажним сажалењем осврће на такво материнство. Ето баш зато здрава и нормална мајка не може и није у стању никада да убије своје дете.

Нормална мајка мучи се заједно са својим дететом. Она се злопати годинама, изумирући тихо и ћутећи у својем великом понижењу и деградирању пред другима. Разапеће она своју доброту и саучешће, разапеће и саму себе на крсту патње, али јој никада неће синнути мисао о уморству свога порода. Па чак и када би јој се таква помисао и јавила, она би била толико јака да је у самом зачетку угуши. Она не може чак ни да се помири са идејом ни да ко други изврши то дело, јер је у њеној крви утиснут нагон да сачека природан и неумитан процес умирања. Јер за мајку, добронамерно убиство и убиство из милосрђа, претставља злочин, па ма ко га извршио и ма из каквих побуда.

Посматрајући наш живот увиђамо безброј пута да, ако се неко тешко разболи, ако се мучи и злопати, саучешће и саосе-

ћање нас гоне да му помогнемо и да му продужимо живот. То саосећање не може још да нађе свој израз у уништењу онога који се мучи и који, најзад, има право на живот све дотле док он у њему тиња. Човек може убити из мржње и освете, из зависти и злобе, из побуне и револта, у самоодбрани, најзад у очајању, али човек тешко може да постане убица из милосрђа и добротинства. Јер добротинство и милосрђе, и по концепцијама хришћанске етике, и по логици здравог разума, садрже у себи појам велике и непобитне љубави према човеку уопште. Та љубав не жели да прекине живот некоме већ да га продужи до његовог природног окончавања. Зато мајчина љубав не може имати никакве везе са уморством, нарочито не са „убиством из милосрђа”. Љубав мајке значи исто што и борба за одржавање живота њеног детета. Она жели да оно живи све дотле док јој га нека виша и несавладљива сила не буде дефинитивно отргла из њеног материнског загрљаја. Зато је мајка, која пати, готова да подигне своју руку на себе не на дете. А када се реши да подигне руку на свој пород она скоро увек потписује смртну пресуду и себи самој, јер није у стању да поднесе грижу савести због извршеног злочина, и смрт свога детета откупљује тоталном смрћу жене-мајке!

Зато нам мјака из „Светог Пламена” може да послужи као пример патолошке али не праве мајке. Из тога драмског де-

ла избија тешка и смртоносна мемла запада под теретом челика и бетона. У комаду су здружени једна декадентска књижевна манија са перверзијом хришћанског морала. Они успевају само толико да нам појам наше добре, племените, велике и свете мајке, постаје још чистији, светији и већи. Из таме коју овај комад расипа око нас тек се јасно испољава светла и џиновска силуета Југовића мајке, која, у немогућности да преболи губитак својих синова, и ако здрава, пада и умире покошена својом великом и безграничном љубављу према деци.

И баш овај комад енглеског писца, који је на једној страни, вероватно снобовској, изазвао одобравање, код свих осталих револт и побуну, оставио је проблем „убијања из милосрђа”, и то у једном неочекиваном и до сада незапамћеном оквиру. Стављајући баш мајци тешку и одвратну улогу синоубице, он је унаказио и сам комад, наругао се хришћанском моралу, а у исто време на најгори начин прејудицирао медицини и правима да о томе проблему донесу своје здравије и целисходније закључке.

Да је можда добронамерни енглески писац доделио ту одвратну и тешку улогу каквом сроднику и пријатељу, каквом странцу, милосрдној сестри или, најзад, лекару, може бити, и само толико, да би се ова перверзија добротинства, уморством неизлечивог Мориса, претворила у једну тешку трагедију ипак пријемчиву и

за наша на то мало навикнута чула. Али узети мајку, и тој мајци доделити улогу убице, ради уклањања духовно здравог сина, који пати од најтеже увреде и срама, то је безумље које гони човека на револт.

Ако се овако олако додељује мајкама и улога убица, шта бисмо дочекали? Шта би било од породичног морала? Каква бисмо нова и тешка и неразумна нова схватања о моралу створили у скорој будућности? Колико би било злоупотреба? Зар не бисмо онда по аналогiji и тој наказној логици могли да замеримо и *Косовској девсјци* што није и она убијала све тешке рањенике него их је повраћала у живот својом љубављу и својим скромним и примитивним сретствима? Зар не би избеумљено човечанство једнога дана убијало на бојном пољу све тешке рањенике да им прекине муке, негирајући тиме ону историску светлост која је обасјала Солферинско бојиште из племени тог и човечног срца и руку *Ханри Динана*? Зар не би тако избеумљено човечанство једнога дана осудило и саму *Богородицу* што није прекинула Христове муке на крсту него га је оставила да се мучи и издахне у најтежим мукама? Овај комад, и нехотично, изазива у нама све те асоцијације туробних мисли које се неминовно намећу и искрсавају у оквиру једног овако негативног решења целог проблема. Зато нам и „Свети Пламен” претставља једно дело које, својом садржином и тен-

денцијом, изазива одвратност и револт, и гони нас да у име породичног и друштвеног морала и социјалне правде, осудимо одвратан покушај запада који хоће да поред милиона наоружаних људи које ће једнога дана преметнути у убице, створи и од жене-мајке још једног убицу више, и то убицу за време мира.

Борба за Еутаназију Најзад, а то је и најважније, питање прекраћивања живота неизлечивих и на смрт осуђених болесника није питање позорнице већ чисто медицинско и правно питање. Лекари и правници су ти који су позвани да о овом тешком проблему размишљају и да донесу једно решење, које чак и када би било позитивно у погледу уморства, мора да пружи максимум гаранције противу могућих и увек очекиваних злоупотреба. Ако већ то друштвени интереси налажу, законодавци и медицинари мораће да ту улогу нежељених убица доделе вероватно лекарима, који ће је, у то дубоко верујем, тешка срца примити.

У ствари лекари ни до сада нису седели скрштених руку већ су то питање узимали у разматрање и решавање, и то још пре великог светског рата. Само они се нису могли сложити. Проблем је био врло сложен а дуалистичко мишљење одбацило је само решење на неизвесно време. Сукоб је био чак и веома оштар, и док су англосаксонски лекари, са једном беспримерном хладнокрвношћу, донели пози-

тивну одлуку, француски лекари били су категорички противу таквог закључка и решења. Професор *Форг*, са медицинског факултета из Монпелие-а, који се посветио специјално изучавању овога питања, формулисао је то мишљење својих француских колега у једној реченици која је остала славна. Он је рекао: „*L'esprit Latin, épris de lumière et d'action, aime la vie et la dispute jusqu'à la dernière minute!*“ (Латински дух, обузет светлошћу и акцијом, воли животи и бори се за исти до последњег тренутка).

Зашто су француски лекари били резервисани? Зашто су одбили да усвоје предлог својих енглеских колега? Вероватно зато, што су дубоко били уверени да су све људске моћи релативне, а све знање недовољно и неизвесно. Болести и дијагнозе тих болести често врло тешке а прогнозе несигурне и неизвесне и никада синоним пророчанства. Лекар је, најзад, и пре свега, човек, и као такав може и да погрешити. Према томе може да погрешити и као лекар и као научник. А те грешке могу бити од недогледних последица, како за болеснике, тако и за породицу, друштво и државу. Ето због свега тога француски лекари нису се могли придружити закључцима својих британских колега. Уопште узев лекари се тешко решавају да приме на себе улогу убица из милосрђа. Насупрот томе извесни књижевници покушавају да врше ту пропаганду преко својих књига или преко позорнице,

сматрајући тај подухват као неопходну друштвену потребу. Међутим, предложити убијање из милосрђа много је лакше него га извршити. И ко зна да лекар убица не би био само један специфичан производ времена и степена културе, производ модерног века који је и сам у агонији услед тешког и колективног обољења *савесни и морала*.

Претставници медицине слажу се у томе да има извесних болести и обољења, и код деце и одраслих, која се могу квалификовати као неизлечива, и код којих никаква до сада лековита сретства нису могла да доведу до оздрављења. Такви болесници су заиста осуђени унапред на смрт, после дужег или краћег времена. У том погледу могли бисмо навести следеће болести: наказно рођена и дегенерисана деца; кретени; идиоти; малоумници и богаљи; затим неизлечиве форме рака; туберкулоза у трећем стадијуму са кавернама; туберкулозно запаљење мозга и можданих опни; сушење кичмене мождине; атрофисани очни живци; разне парализе и одузетости нарочито после тешких повреда; тешке и неизлечиве срчане мане; разне форме луеса у последњем стадијуму; разна душевна обољења, односно лудила, услед дефинитивног обољења и оштећења можданог ткива и т. д.

Али, једно велико и неотклоњиво али. Питање дијагнозе, чак и код највећих научника, још је неизвесно у извесним при-

ликама. Код просечних могућност погрешке далеко је већа. Питање прогнозе је још теже и компликованије. Ту су се преварили и најславнији лекари. Најзад, питање лечења је једно од најделикатнијих. Јер, оно што је данас неизлечиво, сутра може постати потпуно излечиво. Ако данас за извесну болест немамо лекова, то не сме и не мора да значи да лек неће бити пронађен још сутрадан. Па онда, тамо где један лекар не може помоћи, други може; или где један не успева успевају њих више конзилијарно. И тако нам се цео овај комплекс питања, дијагнозе, прогнозе и лечења поставља у свој својој тежини и великој замршености. Отуда и велика зебња лекара и законодавца да донесу једну брзу и непромишљену одлуку.

Најзад, а то је можда и најважније у овом питању: какав је морални ниво данашњих људи и жена, данашњег лекара, савременог законодавца. Јесу ли они на завидној моралној висини да могу доносити овакве судбоносне и смртоносне одлуке без погрешке и без задњих намера? Да ли се у веку Стависког, Нашичких пљачкашких афера и Виндишгрецових фалсификата новчаница, да ли се у веку рата за петролеј и садистичког пировања „златног бика”, може да верује тако лако у људе и њихове одлуке, па ма то били у питању и лекари? Да, да ли се у времену издавања сумњивих и сервилних лекарских уверења за новац и у циљу богаћења, може ослонити на све лекаре да врше

ову надасве тешку и одговорну улогу? Ето то су све крупна и врло важна питања која се аутоматски намећу.

Јер, за решење у позитивном смислу овога проблема, потребно је да морални ниво, ниво свести, појединца лекара, и целога друштва, буде на највишем нивоу. Нема ли тога услова, не може се и не сме поверити живот чак ни неизлечивих болесника поремећеним савестима које су готове да се за новац продају. Јер, у том случају, наступиле би страховите злоупотребе и вршени би такви злочини, у име науке и хришћанског милосрђа, да би се и та наука и то хришћанство ваљали у каљузи овог претумбаног доба. И ко зна како би се трговало са тим смртоносним инјекцијама? Ко зна како би их лекари и по коју цену продавали? Ко зна шта би све чланови појединих породица, поједини сродници урадили, и зашта би све били способни да се дочепају каквог великог наслеђа и богатства?

И када човек узме хладнокрвно све ове чињенице у разматрање онда тек увиђа како је овај проблем тежак и један од оних чије решење неће скоро пасти. Пред тим фактима и чињеницама и лекари и правници мораће добро да отворе очи, како не би дозволили да се у име Науке и Правосуђа убијају и они који имају све услове да живе и то дуги низ година.

Непобитна је истина, да је осећање потребе да се умре код старих и исцрпљених животом особа, или код тешких

болесника, једна интересантна појава, која олакшава дотичној индивидуи трагичан исход и окончање живота без већег потреса. Природа, у ствари, припрема човека за смрт. Она му је олакшава. То осећање је исто тако природно и интензивно као и тежња да се траје и живи када се човек већ појави на свет. Физиолошко развијање условљава тежњу за животом, док физиолошко опадање олакшава окончавање тога живота. То осећање исто је толико снажно као и тежња за сном после великог замора, потреба чистог ваздуха после гушења у диму, потреба воде услед жеђи, и т. д.

Али, често се у животу дешава да се једна навика временом претвара у страст и пасију, као код морфиномана, кокаиномана, алкохоличара, или колективних психоза маса, постане насушна потреба и опсесија и ако је у ствари једна заблуда. Та рђава навика и новостечена заблуда постаје другом човечијом природом. Модернистичке заблуде и разне врсте лудила и манија у женској моди, поезији и уметности уопште, после рата, узеле су такве размере да их се сада друштво тешко може ослободити. А колективна психоза убијања из милосрђа, која је таласасто захватила читав континент, и ако још не постоје позитивни законски нити научни ослонци, бележи сваким даном у свој дневник све већи број случајева и претставља праву друштвену опасност ван сваког закона.

Моралан пад човека Иза нас се већ налазе деветнаест прохујалих векова. Два десети је увелико начет. Под њиховим рушевинама леже скривени трагови и путеви којима се ишло, а изнад њих лебди једна култура и цивилизација, наследница напора читавог човечанства за свих деветнаест векова. Заиста, наука је циновски корачала а са њом и човек идеолог и реализатор свих тих изума. Али шта се дешава са тим човеком? Да није случајно он те своје изуме злоупотребио или да га нису ти изуми изопачили? Шта је са његовим моралним одликама? Шта је са његовим здравим разумом и осећањем социјалне правде и солидарности? Изгледа као да су све те одлике у опадању. Као да ишчезавају у животној борби: између полуга и точкова, између челика и бетона, између глади и беса, између новца и порока. Све се ређе сусрећу прави људи међу нама. На сваком кораку бесне разуларени нагони и човек човеку постаје највећи крвник. И скоро се неће моћи рећи да је век дивљаштва иза нас, да је минуо, већ да је дивљаштво тек сада на помолу, ту на нашем прагу.

Неморал и дивљаштво су већ продрли дубоко у све друштвене слојеве и редове. Они нас спутавају у прогресу; они нас прогоне; они нас воде у нове злочине. И није ли, ту скоро, европски рат који је минуо, и онај који је у перспективи, довољан доказ да мисаона култура, претворена техником у убиствена оруђа и објекте,

није изопачена и деградирана баш својим изумима. *Та конструктивност културе претворила се изненада у деструктивност цивилизације.* Двадесет милиона дрвених крстача које су пободене изнад унакажених лешева двадесет милиона поубијаних људи за време великог рата, затим милијарде народног новца које су избачене кроз чељусти топова у дим и у прах, илуструју најбоље културну активност савремене европске цивилизације. Она се утопила у море крви на почетку двадесетог века. И деветнаест векова мисаоног напора и конструктивности, куд год се окренемо, воде нас у тешко искушење, неизвесност и смрт.

Зато нам ако узмемо у обзир ратове, и то немилосрдно убијање у масама најздравијих и најспособнијих људи, жена и деце, затим вешања, стрељања, смртне казне у име социјалних закона, — онда и питање убијања из милосрђа остаје потпуно отворено. Оно се може решити без икакве велике гриже савести. Само, на њему ће се огледати етика лекарске професије са социјалним схватањима законодавца. У сваком случају, вечни принцип: „Не убиј!“ лебди изнад њих и над њиховом савешћу јер, најзад, чистота морална више вреди и од самог органског живота који је био и остао једина одлика свих осталих животиња и зверова.

Међутим, мисао и здрав разум, најзад морал као њихова еманација, једино нас уосталом и разликују од истих. Ту одли-

ку, ето, ми желимо и хоћемо свим силама да негујемо и сачувамо. Зато је овај проблем тако компликован и тежак. Зато се његово решење стално одлаже. А истина лежи у томе, што је лаицима и књижевницима врло лако проповедати „Убијање из милосрђа“, али је лекарима врло тешко да се прихвате те тешке и скоро одвратне улоге. За лекаре, убијање из милосрђа претставља, у најмању руку, један парадокс, и они су склони да узму у обзир пре свега све *научне, социјалне и економске факторе* пре но што прихвате ову улогу. Убијати, пак, из неких економских и друштвених потреба, није још довољно оправдање да се људски животи прекраћују одлукама исто тако бедних смртника. Најзад, а то је најважније, науци и медицини није циљ да убијају, и ако то каткад нехотично чине, већ да спасавају и подижу. А када лекари буду згазили највиши принцип своје професије „*Борбу за животи и борбу противу смрти*“, они ће постати „*милосрдне убице*“, који ће продавати смртоносне инјекције члановима породица које желе да се отарасе баласта и пожртвовања које дугују свом породу или својим родитељима до последњег часа.

И не бисмо имали ништа противу тога да се и овај проблем реши у позитивном смислу, али само под једним условом: да се потпуно онемогуће злоупотребе како од стране лекара тако и од заинтересованих чланова породице. Иначе,

мрачњаци и патолошки типови триумфовали би кроз многобројне на изглед добронамерне злочине, и све то у име хришћанског милосрђа и научних принципа, који са уморством нису никада имали нити могу имати ма какве везе. Тај страх од злоупотребе можда је једина стварна и наметљива кочница која је толико година, не само код нас већ и у другим земљама, одлагала и кочила решење овога питања.

Закључак о првом делу Завршавајући овај први део излагања, који смо базирали на етичким и метафизичким принципима, потпуно објективно колико је то могуће једном човеку и лекару, дошли смо до уверења да је врло тешко, управо немогуће, на бази чисте етике, усвојити Еутаназију, пошто појмови милосрђа, саосећања, љубави према ближњем, искључују свако уморство.

Али ако бисмо само на томе стали онда би овај проблем, заиста, био и остао нерешљив. Но како појединци својим поступцима, ван свих етичких принципа, законских прописа, чак и противу ових последњих, извршују ова дела, налазећи да је такав поступак и моралан и социјално оправдан, онда нама лекарима и правницима не остаје ништа друго но да тај проблем решимо на најбољи и најкултурнији начин, како би се знало ко има право, и ко је компентентан, да процењује да ли је неко лице осуђено на сигурну смрт неизлечивом болешћу, а још и више.

ко је позван да тог осуђеника ослободи неподношљивих мука и болова које му живот намеће.

Зато ћемо у овом другом делу ове књиге поставити цео проблем на сасвим другу платформу, на терен чисте биологије и детерминизма, узимајући у обзир све социјалне, економске и патолошке факторе, који нас наводе и дају нам право и уверење да се ово тешко питање може позитивно решити.

На тај начин, пошто цео проблем буде осветљен и са метафизичког и биолошког становишта, пошто се узму у обзир све чињенице које говоре за или *против*, може се извести један посве солидан и непобитан закључак. Држати се само једнога становишта то је бити једностран и пристрасан, а при томе сигуран у само релативну тачност крајњег закључка. Ми смо се старали свим силама да ову пристрасност избегнемо, како бисмо што боље могли послужити научној истини и животној стварности, јер је та животна стварност данас јасна и наметљива, а истина везана за ту стварност само једна.

ДРУГИ ДЕО

Биолошка и социјална расматрања

И ако овај проблем претставља за лекаре једну нову и тешку дужност, и ако он претставља за законодавце једну новину и изузетан проблем, за који треба донети нове и добро стилизоване параграфе, ипак све то не искључује могућност брзог и скорог решења овог проблема. Самим тим што се овај проблем наметнуо нама да о њему размишљамо, а можда чак и предњачимо у његовом што скоријем решењу, значи да он претставља нешто врло актуелно и неодложно. И заиста, када се узму у обзир случајеви тако многобројни убиства из милосрђа, па било да су их извршили чланови породице или сами лекари, као и да су многи болесници, наравно неизлечиви, захтевали лично од лекара да им прекрати муке, значи да се само питање по себи наметнуло и да га треба што пре решити. Тако не би ни сами лекари долазили до кривичне одговорности нити пак многобројни неизлечиви болесници трајали своје дане у најцрњим мукама.

Уосталом и овај проблем, као и толики други, дошао је на дневни ред тек онда када су га *друштвене прилике и догађаји наметнули једном ситалежу*, услед специјалних економских и моралних прилика у којима данашње друштво живи. А данашње друштвене прилике су изузетне у сваком погледу. Нарочито у погледу економске структуре друштва, која је широке народне слојеве довела до најнижег стандарда живота. Када се узме у обзир да се у таквим историским периодима и здравствено стање широких слојева нагло погоршава, да се случајеви тешких и неизлечивих обољења множе, онда се та економска криза удвостручава и великом моралном патњом и фаталним последицама.

У прилог томе тврђењу навешћемо чињенице да је број убиства и самоубиства сваке године све већи, било да се та убиства или самоубиства врше из економских или патолошких разлога. И ако су ови узроци често врло добро познати најближој околини, сродницима, па и самом друштву, ипак друштво није у стању да их спречи. Оно се чак и не труди, у свом безумном егоизму, да их умањи, интервенишући благовремено и отклањајући узроке који их условљавају. Чак шта више, а то нарочито пада у очи, наша дневна штампа и јавност задовољава се софизмима када констатује да уморство постоји али да му је *„узрок неизознат“*. Колико има у свему овоме цинизма и површности

мислим да је и непотребно говорити. У борби противу овога зла, које има дубоке социјалне узроке, наука и правосуђе не могу ништа, а претставници религија, да би спречили епидемијско ширење оваквих појава, и налазећи да је то право и ефикасно средство, бојкотују својим отсуством погребне самоубица, и ако би, према нашем дубоком уверењу, овим великим мученицима и паћеницима за живота, требало, са чисто хришћанске и догматичке тачке гледишта, бар после смрти, одати последњу пошту, од које они ионако немају никакве користи нити штете.

Али, када већ постоје такви патолошки или економски фактори који наводе људе на убиство или самоубиство, није ли логично поставити питање: не постоје ли исто тако, врло јаки патолошки и економски фактори који условљавају и убиство из милосрђа, користећи подједнако не само онеме кога испраћају на онај свет већ у највећој мери породици, друштву и држави?

И баш када се тиче овога проблема ми ћемо се нарочито задржати на тим патолошким, социјалним и економским факторима како бисмо помоћу истих оправдали наш став и захтевали да се ово питање што пре реши у позитивном смислу, ма колико оно у први мах минирало устајалост једне традиције која постаје убијачна за многе породице и за саму државу.

Патолошки узроци Сасвим је природно, а када се већ тиче проблема „Убијања из милосрђа неизлечивих болесника“ да се пре свега мора поставити питање: постоје ли, заиста, такве болести које се могу и морају сматрати као неизлечиве, и да ли су особе оболеле од тих болести неминовно осуђене на смрт после краћег или дужег времена? Наука, или боље рећи данашњи њени претставници, на ово питање одговарају сасвим потврдно. Такве болести постоје и оне су за данашње прилике посве неизлечиве са сретствима којима лекари располажу. Према томе такви болесници су осуђени на неизбежну смрт, после дужег или краћег времена, а трајање њихове болести скопчано је не само са великим и надчовечним патњама самих болесника већ и са невероватним материјалним издацима, који најчешће економски упропасте читаву једну породицу, а доведе својом многобројношћу и друштво и државу у врло тешке материјалне прилике.

Претставници науке слажу се данас у томе да је број неизлечивих болесника огроман, сваке године све већи, и да је број неизлечивих болести значајан и поред неколико векова напора да им се супротстави радикално лечење до потпуног успеха. Не исцрпљујући листу таквих болести нека нам буде дозвољено да наведемо што већи број таквих обољења, међу која долазе следећа: наказно рођена и дегенерисана деца: богаљи, кретени, иди-

оти, новорођенчад са отвореном туберкулозом или у јаком стадијуму сифилитичне заразе; туберкулоза плућа у трећем стадијуму са кавернама у оба плућна крила; туберкулозно обољење можданих опни и мозга; разне форме рака као што су сарком, карцином, меланосарком и глиом; сушење кичмене мождине; прогресивне парализе са разним манифестацијама (мада се ово обољење данас покушава и лечити); разне парализе односно одузетости појединих удова: хемиплегије, параплегије; затим кочење тела или т.зв. Паркинсонова болест; тешке повреде лобање и кичменог стуба са последичним одузетостима; остеомалација или размекшавање целокупног костура човечијег тела; неизлечиве срчане мане са отоцима и сталним гушењем; гангрена плућа (која се пуким случајем може излечити); отсечене обе ноге или обе руке у случају да жртва захтева ослобођење од тешке моралне и физичке патње; беснило у пуном развоју; тетанус, зли грч, у пуном развоју; потпуно слепило које појединци не могу да поднесу и захтевају ослобођење од тог и таквог живота у вечној тмини; разна, односно и врло разноврсна душевна обољења; разне врсте психоза, односно лудила, међу којима шизофренија, лудило гоњења (персекуција) и т. д., јер су већина оваквих болесника не само по себи тешки и неизлечиви болесници већ најчешће врло опасни за своју породицу и околину;

најзад, многобројни криминални типови разних категорија који су склони да понављају своје злочине и самим тим претстављају сталну и неминовну опасност за здраве, нормалне и мирне грађане овога друштва: то су типови склони разним садистичким злочинима, уморствима, силовањима и т. д., као што се већ постали славни у аналима, Ландри, затим Диселдорфски убица, Вајдман, да не наводимо друге многобројне примере.

Као што се да видети, чак и када би се строго третирао овај избор и извештан број одбацио, остаје још један огроман број неизлечивих болесника које очекује сигурна смрт али тек после дугих и неподношљивих патњи и болова. Када се сада узму у обзир не само стотине него хиљаде и десетине хиљада оваквих тешких и неизлечивих болесника, и када бисмо све те неизлечиве мученике успели да сакупимо и изолујемо у једну циновску установу, онда бисмо тек могли схватити, да је то један ужасан, невероватан и болан музеј човечанства, где се у бури јаука од болова и патњи више не распознају живи људи, и где се добија вртоглавица чак и онда када је човек навикао да подноси такве сцене и доживљаје у мањем опсегу.

И каква је улога тих и таквих неизлечивих болесника? Шта они значе за себе, породицу, друштво и државу? На ово питање мислим да није тешко одговорити. То више нису жива бића већ изобличена

људска створења, сломљени физички и поремећени духовно, у вечним боловима или душевним мукама, у таквом стању које је много горе и од саме смрти. Њихово стално присуство у друштву или породици претставља једну физичку и моралну патњу и за оне који их негују. Они су не само извор материјалних и психичких неагодности већ и сталан извор заразе за непосредну околину, и самим тим врло опасни и штетни за породицу, друштво и читаву државу.

Па када је то већ тако, када они претстављају за себе лично једну плејаду мученика, када претстављају за друштво, породицу и државу једну сталну патолошку и економску опасност, зар се аутоматски не поставља питање: како и на који начин отклонити ову опасност из друштвене средине?

Ја сам се и сам дуго борио, колебао и питао: да ли је решење овога проблема морално или није? Па сам дошао на крају крајева до закључка да је овакво решење не само једино рационално и могуће већ чак у светлости здравог разума једино морално и то у највећој мери. Никаквог другог излаза ту не може бити до санкционисање друштва и законодавца да лекари смеју и могу уклањати неизлечиве болеснике у свима случајевима када они то буду изрично захтевали, или пак када социјални и економски фактори буду налагали такво извршење.

Најозбиљнији разлог за овакав став и овакву одлуку ми налазимо не само у факту што нам већ данас то многи болесници лично налажу, или њихове породице, што сведочи да је питање већ добро сазрело, већ и у чињеници да се друштво већ одавно солидарисало са извесним појавама које задиру у морал много дубље но што је питање убијања из милосрђа неизлечивих болесника. Ми имамо прилике да читамо у дневној штампи честе одлуке суда које се односе на смртну казну, којом се приликом лишавају живота потпуно здрави и нормални људи. Суд их осуђује на смрт, а друштво то прећутно одобрава, зато што је дошао до уверења да су такве индивидуе постале штетне и опасне не само за појединце већ и за читаво друштво. Ма да је и данас мишљење између правника, о смртној казни, јако подељено, и ма да велики број правника није за смртну казну, ипак се смртне казне и даље извршују. Па не само то, већ нам је познато да се за време штрајкова, нереста, револуција и ратова, убијају стотине и хиљаде најздравијих људи, било из политичких или најчешће, и у ствари, економских разлога, и друштво се ни најмање не револтира (или се буну у себи) што се убијају и уништавају најздравије јединке које претстављају физички и душевно срж самог друштва па и саме нације.

Па када је већ то тако, и када друштво није у стању да спречи то уништа-

вање најздравијих и најспособнијих чланова своје заједнице, и то не из милосрђа, нити виших моралних побуда, постаје мало чудновато, ако не и неразумно, његово сажалење и милосрђе према већ осуђенима на смрт, а за које живот претставља, у суштини, само извор бескрајних патњи и трајног физичког и душевног мрцварења. И тако нам овај проблем, гледан кроз призму сурове и биолошке стварности, изгледа много једноставнији и приступачнији но што се у ствари мисли. Па још када се узме у обзир да та смрт из милосрђа, у ствари, претставља пре једно ослобођење но праву смрт, онда није ни најмање чудновато што су лекари склони да постану извршиоци једне, ма како тешке, нове и незавидне, ипак племените и човечне дужности.

Прелазеће преко ових патолошких фактора и неопходних коментара, не мање је важно да се осврнемо и на социјалне факторе који су од исто тако великог и можда још већег значаја.

Социјални фактори Рекли смо већ раније да овакав неизлечив болесник претставља једног мученика и физички и душевно. Он се стално превија у боловима, јауче или прегажен болешћу не манифестује уопште да је жив. У другим случајевима постаје опасан за своју породицу или за друге. Он уноси немир и у свој духовни живот и у живот своје породице. То је једна стална физичка и душевна узнемиреност, стална трзавица, до изну-

рености и за њега и за његове ближње. Такав се болесник не креће, не миче се месецима и годинама из постеље. Он, тако рећи, нехотично тиранише и себе и околину разним прохтевима и тражи и оно што је немогуће. Читава породица, уколико није изолован у установе, налази се у сталним трзавицама и сталном узнемирењу. Управо цео живот породице избачен је из нормалног колосека, и због једног члана упропашћава се физички много њих. При томе, стална присутност неизлечивог болесника доводи породицу и доморалног и физичког исцрпљења. Они који су принуђени да посматрају то тихо и безнадежно умирање оних које су бескрајно волели, падају, с правом, у тешко душевно стање; они пате, они се муче, и тиме сами себе онеспособљавају за нормалан живот. Болови и патња болесника претстављају патњу и болове и њих самих. Из тог страшног и зачараног круга где се физичке и психичке муке надовезују и смењују, и то данима, месецима и годинама, где се радост и песма никада више не могу чути, може се изаћи само онога дана, када се живот дотичног болесника дефинитивно органски угаси, то јест када наступи неминовна и давно очекивана смрт.

Оно што је и важно и интересантно то је осећање самог болесника и околине у таквим случајевима. Природа се и ту постарала да учини своје. Болесник се, после дужег времена, измири са смрћу и је-

дино о њој говори. Он њу очекује, тражи је, он је тако рећи дозива. Он је потпуно припремљен. Он је сматра као једино и највише ослобођење и за њега она не претставља више нема нити страх већ спас. И када је већ то тако, онда не видимо разлог који би се испречио да то ослобођење дође што пре, како би мање мука претрпео у току болести. Што се пак тиче саме околине, родитеља или деце, сродника или чланова породице, и код њих наступа исто такво измирење после краћег или дужег времена. Испочетка, осетљиви и растужени до очајања, због болести, прожети најдубљом патњом и болом, у сталној и донекле оправданој нади да ће се ипак спасти, они, нешто доцније, увиђају сву неминовност догађаја, лагано се стишавају, смирују, и долазе до закључка да је што скорија смрт једини исход. Па не само то већ се дешава, и то врло често, да им сам болесник не изазива више ни сажаљење. Он им постаје досадан, он их мучи, он постаје њихов тиранин, и захтевају отворено од лекара да их спасе беде и мука које им задаје својом болешћу. При таквом стању ствари, а то се дешава свакодневно, (ми лекари смо живи сведоци да се увек тако завршава), ти социјални фактори намећу нам дужност да овај проблем што пре решимо на овај једино могући начин.

У погледу тих социјалних узрока који диктирају овакво решење намеће се и питање где се и у каквој средини налазе

овакви болесници. Јер, сасвим природно, овакав неизлечив болесник у сиромашној породици и средини значи праву економску и моралну катастрофу. Напротив, у богатој и имућној породици он се даде некако изоловати и може му се пружити специјална нега која је баш условљена материјалним благостањем, без обзира што је исход и у таквом случају увек исти. Али оно што је важно у овом питању, то је социјално старање друштва и државе. Оно, право рећи, у оваквим случајевима и не постоји. А и када постоји није ни најмање ефикасно и увек долази у задоцнењу. Изолација оваквих болесника скоро је немогућа, и она је само делимична. Већина се не може збринути а најмање болесници од неизлечивих хроничних болести, јер се такви болесници баш по прописима санитетског законодавства, и *баш зато што су неизлечиви*, не могу и не смеју примати по болничким установама. И то из разлога што им се не може помоћи ни на који начин, и што су они тако многобројни да би врло брзо попунили болничке постеље у свима установама, те дотичне установе не би могле да приме ни једног болесника од акутних болести; а ти су болесници баш излечиви и могу се за кратко време излечити и поново оспособити за живот и привређивање.

Према томе, већина оваквих неизлечивих болесника не може се изоловати, нити су они изоловани. Они и данас прет-

стављају тежак морални и социјални баласт погођених породица, једно велико и тешко поправимо социјално зло баш због недостатка социјалног старања од стране друштва и државе. Што се тиче социјалног старања за душевно оболела лица, оно је нешто боље, али смо ми и у том погледу веома далеко заостали иза других културних народа, који су овим проблемима посветили већу и свестранију пажњу.

Када је већ питање изолације немогуће, када је социјално старање за овакве неизлечиве болеснике у потпуном дефекту, када су баш економски незбринуте слојеви најчешће погођени, јер они најчешће и обољевају, када такви болесници претстављају једну трајну и безнадежну социјалну опасност за породицу, друштво и државу, и када већ самом организацијом друштво није способно да их изолује и лечи до смрти, онда се самим тим фактом намеће само једно решење и то решење о коме говоримо: *ошклониши, законским путем, ту сталну и велику социјалну неман, примењујући при томе добро ойробане и најсоцијалније научне методе, које претстављају једну велику социјалну добит у свима видима.*

Ради илустрације оваквог безнадежног стања за друштво и државу, нарочито за породицу, нека ми буде дозвољено да наведем неколико примера из лекарске праксе, који ће бити много убедљивији од свих теориских излагања.

У неколико сиромашних породица на-

нишао сам на овакву слику: *мајки болесна од туберкулозе у шрећем, односно последњем стадијуму. Сува као скелет, изнемогла, једва дише и говори. При томе очајна сиротиња. Отац на раду. Мајки кашље и пљује у један сџари и закрпљени лавор. Испљувке просијају у двориште. Тежак задах, ујраво ужасан смрад, влада у кући. Хране скоро и нема ни за њу, а камо ли за шроје мале деце. Немају ни где да је окупају. Још мање да јој кује лекове. Тежак и нејодношљив задах избија из њеног шела. Слика пакла и очаја. Авети смрти вреба не само њу већ и децу. У неколико махова примана у болницу, из милосрђа, за љубав деце, али без икаквог успеха. У том и таквом паклу стварности, у тој тамници и економској и физичкој беди она ће се ослободити мука после шромесечног боловања. Али ће за њом после нејуне две године ошћи још двоје деце, а отац, односно муж, оштаће да кашље и пљује и своју туберкулозу док не уништи и себе и шреће дете.*

А ово није усамљен случај. Таквих случајева има на десетину хиљада у целој земљи. И нигде социјалног старања нити планског и систематског решавања овога проблема. Од 500.000 туберкулозних који се шетају овом земљом, једва да је смештено и изоловано по болницама и санаторијумима око 8.000 лица, и то је проблематична цифра. Остали су код својих кућа, кашљу и пљују и убијају здраве, нарочито децу. И то ужасно и опасно

по саму нацију, економски и здравствено, стање и даље траје. Ни од куда гласа ни материјалне помоћи да се ово питање реши. Док убиствени и лудачки егоизам царује на све стране дотле авет туберкулозе пустоши нашом земљом, убијајући, и то само она, туберкулоза, 40.000 људи, деце и жена, само за годину дана.

Али оставимо ово узалудно ридање над нашим недаћама. Вратимо се за тренут на друге примере. Узмимо други случај. *Сељанка, сџара 60 година, већ давно одузета. Не можг ни да говори ништи да се споразуме са лекарем ништи особљем. Има сина који неће ни да чује за њу. Иначе је имућан човек. Њен невенчани муж, са којим је живела 13 година, и коме је привређивала, довео је и оставио у болницу, и побегло. Ни он неће да је прими. Она само нешти неразумно мрмља и плаче, повремено пушти као живоштињски урлик и што је све. Свакодневно мокри и врши нужду поуда се. Ужасан смрад гуши све око ње и сви је се болесници клоне и беже због ње из болнице после неколико дана. Местито за изолацију нема. Све лечење без резултатита. Већ годину дана заузима тако у болници постелеу, узалуд, ширећи тежак задах по соби и растурујући болеснике којима болница може усавршено да помогне. Све интвенције код влашти остале су без успеха. Ни син ни муж неће и не желе да је приме. Влашти неће да их натерају да је воде кући. Очајно и беспомоћно лекари се довијају, пред личном одговорношћу, да*

се из болнице као неизлечива изведе, али све узалуд. И она тако лежи у болници већ годину дана, исцрпљујући физички и нервно болничаре, лекаре, заузимајући излечивим болесницима једну постелеу, изигравајући болничке прописе, и растерујући из собе све оне који су дошли да се лече и који су принуђени да леже у истој соби где и она несретница лежи.

Шта да се ради? Да, шта да раде лекари у оваквим случајевима? А има их и више таквих, не баш истих. Рођени син не прима мајку. Невенчани муж, који ју је експлоатисао као роба док је била здрава и способна за привређивање, сакривен иза протекције, неће ни да чује за њу. Сви су је се одрекли. И закон се ње одрекао. Једино још упрегнути у тешки јарам лажне хуманости и лажног милосрђа, лекари и болничари тегле свој претешки јарам чекајући дан када ће здрав разум триумфовати над мрачњаштвом које у овако тешком и безнадежном питању троши стотине табака хартије, и лагер лекова и материјала, да реши једно велико социјално зло које се само смртоносним инјекцијама може дефинитивно решити.

И трећи случај — а могли бисмо навести стотине из личног искуства — исто је тако убедљив. *Мајки шлогирана. Не може да се креће али исто тако не може добро ни да говори, а повремено сасвим шрабуња неразумне ствари. Често мокри и врши нужду подасе. Не може ништа да узме сама. Морају је хранити и појити.*

свући и обући, окућати и умити, често мењати веш. И све то траје ећ две године, без икаквог резултата нити скорог завршетка. Морална и економска пропаст породице. Један син умро од туберкулозе у најбољим годинама. Девојчица, врло добро дете, у очајном стању због мајке. Беда и сиротиња. Повремен боравак у болници. Болест неизлечива чак и без икаквог побољшања и поред лечења. Муж се већ заситио овакве ситуације. Нашао другу жену и од болеснице дигао руке. Једино што жели то је да се што пре ослободи моралне и материјалне шортуре. Дете, напрошив, жали за мајком и жели да она живи. Али код куће не могу да је издржавају нити желе да је приме најраг чим је једном смести у болницу, и то опет на познат подвалциски начин. И тако се већ две године води ова борба а да се стање није ни у чему изменило. И економски и морално ово стање је нејодношљиво и за болесницу, а још у већој мери за породицу ња и за саму болничку установу.

И какво решење очекивати у оваквом случају? На који начин решити ово питање? Мислимо да је и највећем лаику јасно. Ту нема и не може бити другог исхода до легализованог прекраћивања једног мучног и тегобног живота за болесницу и за чланове породице. И ту не може и не сме бити икаквог двоумљења ни са етичке, ни социјалне, ни економске тачке гледишта. Такав живот гори је и од смрти, без обзира на чињеницу да њено

присуство, било у кући или болници, значи моралан и материјалан потрес за друштво и саму установу.

Не мање је важно у овом случају то, да болести имају разно временско трајање. Неке су лакше природе, друге теже; једне се свршавају фаталним исходом после неколико дана, друге трају месецима и годинама. Брза смрт је лака смрт, али дуготрајно и лагано умирање је теже и неподношљивије но што је страх од брзе и сигурне смрти. Прекратити ове муке, ублажити ове болове, данас није могуће ни медицини до прекраћивањем самога живота. Ту лекар може и мора да изврши своју социјалну улогу. И ма како била тешка ова нова дужност лекару, ма да лекар тиме постаје, у неку руку, убица из милосрђа, ипак овај његов поступак мора се оправдати баш из милосрђа са социјалне и хумане тачке гледишта. При томе, сам метод прекраћивања живота, који се буде примењивао у том циљу, значиће једно велико и хумано дело, јер ће болесници умирати без болова и патње, што није случај ни при најнормалнијем растанку са животом.

Узгред буди речено, пошто ће сами лекари ову нову дужност вршити без икаквог учешћа личног интереса или материјалне добити, која се бар у већини случајева мора потпуно одстранити, самим тим фактом њихова функција постаће, на овај начин, скроз социјална и неће им се моћи пребацити да врше ову дуж-

ност из личних интереса. Они ће вршити ту дужност из најчистијих социјалних побуда, из хуманости и милосрђа, увек свесни да врше једно социјално дело, ослобођавајући не само болесника дуготрајних болова већ ослобођавајући породицу, друштво и државу, неподношљивих економских и моралних терета, који су, скоро увек, диспропорционални економској стварности садашњице, и значе моралну и материјалну пропаст сиромашних слојева.

При томе не губимо из вида да елиминисање тешких и неизлечивих болесника значи обезбеђење бољег и здравијег потомства, уклањање извора заразе, и најзад, да то уклањање неизлечивих болесника из друштвене заједнице, најчешће, значи омогућавање живота многобројним здравим и способним за живот јединкама, које баш због присуства таквих случајева у самој породици често трпе и подносе највеће материјалне и моралне недаће лишавајући се основних и насушних потреба за љубав неизлечивих особа.

Постоји још један социјалан моменат који иде у прилог оваквог решења. А то је факат да лекари и данас врше хитне операције и у безнадежним случајевима да би спасли болесника, ма да таква интервенција, у ствари, у извесном броју случајева, претставља такав трауматизам и шок да болесник фатално подлеже. Знамо исто тако да у извесним случајевима,

код гравидних жена, лекари морају прекинути трудноћу на тај начин што убијају дете још у мајчиној утроби само да би спасли живот мајке. И друштво санкционише овакав поступак без икаквог револта. Живот младе јединке жртвује се за љубав мајке-жене која је у стању да донесе ново дете на свет, али која би угинула када би била остављена данога момента да донесе онај плод који је доводи у смртну опасност. Према томе, и у овоме случају, социјална индикација је јача и од зачетог живота, па ма такав плод био потпуно зрео и пред доласком на овај свет.

Дакле, као што се види из предњих излагања, постоје многобројни социјални фактори који говоре да ово питање треба позитивно решити у интересу болесника, породице, друштва и државе. Да се осврнемо сада и на многобројне економске факторе, који су исто тако важни и многобројни и који иду у прилог ове тезе.

Економски Фактори: На том чисто економском плану дуга и неизлечива болест значи економску пропаст за једну породицу, нарочито за сиромашну породицу, која и при нормалним здравственим приликама не може да се лако издржава. Ако су деца неизлечиво болесна онда родитељи жртвују све само да их спасу, ма да им спаса нема. Они се чак и задужују и све више тону у економску беду која ће им ипак донети један гроб више, а са њим и менице. Ако су у питању

отац или мати, још и горе. Такав члан породице престаје да привређује као неспособан. И не само да не привређује већ он одузима члановима породице и оно што је њима неопходно потребно за живот. Такав болесник живи вегетативно, паразитски, и све очекује од своје околине. При таквом стању ствари економска беда све је већа а морална патња све јача, и положај породице постаје очајан. Лекари, ма како били осетљиви у таквим случајевима, а ти су случајеви данас све чешћи, ипак траже неку награду за свој рад. За сиромашну породицу то претставља најчешће једну немогућност. Социјално старање друштва и државе, кроз социјализацију лекарског позива, само је делимично и непотпуно изведено. Отуда и оправдана повика да се сиромашни слојеви или рђаво или никако и не лече. Према томе, при садашњем стању ствари, лекари су ипак скупи и недокучни, милосрђе и хуманост притворни и полутански, лекови управо и прескупи, нарочито када се тиче специјалитета. Најзад, цео тај економски напор потпуно је узалудан и бесциљан када је у питању неизлечив болесник.

Ова се економска питања намећу данас не само радничким и занатлиским редовима већ и чиновницима и земљорадницима, а ови последњи, као најмногбројнији елеменат наше земље, можда чак и највише трпе, и економски, и морално, у оваквим случајевима. Уопште узев, бо-

лест у кући значи великог непријатеља и то свестраног непријатеља. Она у потпуности, када дуже траје, па чак и када се заврши оздрављењем, избацује из економске равнотеже читаву породицу. Када се пак тиче неизлечивог болесника то стање је хиљаду пута горе. Оно постаје безнадежно. Из искуства знамо да један просечан болесник два пута више треба за издржавање неголи један здрав човек. А када се при томе узме у обзир да он за све то време и не привређује, значи да пада на терет породици, друштву или држави, уколико постоји ова срећна околност да се друштво и држава прихвате ове улоге. Али ако је у питању старалац куће, отац или мати, као једини привредни фактор од којег зависи егзистенција породице, онда се тек јасно увиђа да је таква ситуација у породици једна елементарна економска катастрофа за све чланове, и да без помоћи са стране ту нема и не може бити никаквог излаза нити спаса.

Када се узме у обзир да је социјална помоћ код нас још неразвијена; да већина општина и нема своје санитетске установе за смештај болесника; да су сеоске општине уопште лишене сваке санитетске установе па чак и лекара; да је број бановинских и државних болница и санаторијума веома мали према броју становника и болесника, онда се на ту социјалну помоћ тешко може рачунати. Ми смо и раније нагласили, а то и сада понављамо.

да је пријем неизлечивих болесника у санитетским установама чак и забрањен, те према томе такви болесници су увек остављени самој породици (сами себи) на издржавање, без обзира у каквим се материјалним приликама та породица налазила.

Шта то значи? Значи да је овај проблем, на овом плану, и под оваквим економским приликама, апсолутно нерешљив, и да такви неизлечиви болесници претстављају материјалну пропаст породице, а када пређу и у оквир социјалног старања онда тешко терете друштвене, општинске, бановинске или државне буџете. На те се неизлечиве болеснике троше многобројни милиони који би се дали много рационалније употребити на санирање здравствених и других прилика у земљи, како би се здравима и способнима обезбедио бољи и мирнији живот. Дакле, огромна, неизбежна и фатална економска штета за породицу, друштво и државу.

У нашој земљи само једна установа за изолацију тешких и неизлечивих душевних болесника троши око 5 милиона динара годишње. А њих има неколико. И ти се милиони троше не да би се они спасли већ да би се одржали у том полуживотном и вегетативном стању све до смрти, баш на рачун оних који би постали корисни чланови друштва када би им се са тим великим свотама новаца притекло у помоћ.

Да огроман број неизлечивих болесника значе за друштво, породицу и државу једно неиздрживо економско оптерећење, на рачун здравих и за живот способних људи, жена и деце, мислим да то није потребно доказивати. Узмимо само у обзир да се нашом земљом шетају пола милиона туберкулозних болесника, да од тих пола милиона сваке године умире 50 хиљада, јер су неизлечиви постали у току године; да поред истих постоје на десетине хиљада неизлечивих болесника од рака, од неизлечивог луеса у запуштеном стању, од разних душевних обољења, и т.д., да не наводимо још десетине хиљада неизлечивих болесника од других болести, и када све то узмемо у обзир долазимо до закључка да породица, друштво и држава троше годишње на стотине милиона за њихово безнадежно и безуспешно лечење, и ако су и породица, друштво и држава, на основу дефинитивног мишљења лекара, стекли уверење да је то бацање и расипање новца без икакве сврхе.

Када нам је познато да то значи економску пропаст појединих породица, да то значи економско ропство за читаву једну категорију људи, да то значи ужасно и сумануто расипање друштвене и државне имовине, без икаквог надања на успех, онда ови економски разлози морају бити толико јаки да и најотпорнијег софисту и најпуританскијег хуманисту преобрази и створи га поборником овога

питања и оваквога решења. Јер крајње је време дошло да се на ствари и догађаје гледа биолошким и економским очима а не метафизичким спекулацијама и филозофским јадиковкама које нас врло скупо стају.

Да, крајње је време да се стотине милиона динара народног и државног новца употреби на издржавање и спасавање живих и способних за привређивање, уместо да се безнадежно тај новац расипа на издржавање неизлечивих болесника, који већ годинама вапију само за једну помоћ: да их лишимо паклених мука у којима су они принуђени да живе изобличени у сваком погледу, налазећи једини спас и утеху у тихој, лаганој и неосетној смрти.

Закључак: Мислим да смо у досадањим ставовима изложили све оне научне, социјалне и економске факторе који захтевају брзо и радикално решење овога питања. На крају, и као закључак, да се осврнемо сада синтетично на став који могу да заузму у овоме питању сами болесници, чланови породице, лекари и законодавци. Тиме ћемо и завршити ова наша излагања.

Што се тиче става самог болесника он ће зависити од околности да ли је при свесном или несвесном стању; да ли је способан да расуђује о својој судбини или не? Ако је такав неизлечив болесник свестан свога стања, и ако услед великих болова и патњи није више у стању да ис-

траје у болести, ако он сам долази до закључка да му је смрт дража од живота, и, најзад, ако он сам лично захтева од лекара окончавање његове патње, дужност је лекара да му изађе у сусрет. У оваквим конкретним случајевима лекари могу само сачекати одлуку законодавца. Ако је, пак, болесник у несвесном стању и не располаже слободном вољом, онда долазе у питање најближи чланови породице или сродници и у крајњој инстанцији званични фактори: лекари и претставници власти.

Што се тиче става саме породице или блиских чланова морамо признати да би тај став, у данашњим приликама, услед освештане традиције и новитета, био врло резервисан, колебљив. Али би се од тренутка озакоњења овога питања тај став брзо променио и завладао би здрав разум над сентименталношћу и пуританизмом. Да је то тачно, и да свет данас већ размишља о свему томе, могу навести, из личне праксе, неколико примера и случајева у којима су ме блиски сродници неизлечивих болесника молили да им помогнем смртоносним инјекцијама и да их спасем даљих мука, или су ме у завијеној форми питали зашто се ми лекари не старамо да овакве људе законским путем испратимо на онај свет. Према томе, значи да је овај проблем већ једно зрело социјално питање, и да само чека напредност лекара и законодавца да би се спровело и у пракси.

Какав је став законодавца? Тај став није уопште познат у нашој земљи, али се мора веровати да би био позитиван. зависи само од нас лекара, када ћемо овај проблем, у једној беспрекорној научној редакцији, ставити пред законодавца да га правнички формулише и спроведе законом у праксу. Законски прописи морали би бити кратки и јасни, прецизни и без могућности двојаког тумачења. Сарадња, и то врло интимна, између лекара и законодавца, морала би да унесе пуну светлост у ово питање које захтева максимум социјалне правде при његовом спровођењу у дело.

Што се тиче става самих лекара мислим да ту не би требало да буде двоумљења. Ипак, мора се претпоставити да би међу старијим и конзервативнијим елементима било и великих противника, али се међу млађим и напредним елементима не би о томе много расправљало. Социјалан смисао данашњих млађих генерација врло је развијен, са ретким изузетком, као што имамо и међу најстаријим лекарима веома напредне људе. Лекари су свесни свога става и нове улоге коју им фатално намеће друштво. Јер постати, у неку руку, убица из милосрђа звучи парадоксално, али зар данас нема и тежих и већих парадокса са којима се друштво саживело и ако они иду директно на штету самог друштва.

Решеност лекара да се прихвате ове тешке дужности успорена је фактом да

је питање дијагнозе, у извесним случајевима, веома тешко и компликовано. Чак и највећи научници и умови су се у том погледу тешко варали. Код просечног лекара та је могућност далеко већа и опаснија. Питање прогнозе, односно исхода саме болести, још је теже и компликованије. И најславнији умови су ту доживели тешка разочарења. Најзад, питање самога лечења јесте једно исто тако деликатно питање. Јер многе болести које су изгледале неизлечиве излечене су са успехом. Друге, за које се веровало да су излечиве, завршиле су се фаталним исходом. Па онда, оно што је данас неизлечиво колико сутра може постати потпуно излечиво. Ако данас немамо сигурних сретстава за лечење извесне болести, која се сматра неизлечивом, то не значи да колико сутрадан неће бити пронађено сигурно сретство исцелења. Наука гигантски напредује. Сваки дан нам доноси невероватна изненађења у том погледу и на техничком и медицинском пољу. Најзад, тамо где извесан лекар не може помоћи, други потпуно успева. Где један не може успети могу успети конзилијарно, више њих, здруженим знањем и сарадњом. И тако нам се, и нехотице, цео овај комплекс питања: дијагнозе, прогнозе и лечења иставља и испречава свом својом тежином и замршеношћу.

И поред свега тога, ма како изгледало то тешко и компликовано, треба узети у обзир факат да ће се при оваквим одлука-

ма увек узимати у обзир већи број лекара, који ће заједнички проучити сваки појединачан случај и доносити коначну одлуку. Према томе, могућност какве професионалне тешке грешке и одлуке биће сведена на минимум, управо неће ни постојати. При томе биће искључена свака могућност изигравања законских клаузула из било каквих разлога, јер се при оваквим одлукама не може уопште претпоставити ма и најмања доза површности или несавесности у раду и доношењу тако озбиљне и трагичне одлуке, као што је прекраћивање људскога живота.

Што се тиче самог извршења и прекраћивања живота неизлечивом болеснику, сама наука располаже сигурним и ефикасним сретствима, која се могу сматрати као веома рафинирана. То је чисто техничко и стручно питање, и узгред буди речено, при томе се могу употребити разна наркотична сретства као што су: морфин, деривати опијума, хлороформ, евипан, итд., у облику потпуно безболних инјекција, као веома хумана и рафинирана сретства, ако се тако може рећи. Утврђивање саме смрти морало би бити веома нажљиво и од стране лекара сигурном методом утврђено. Целокупна процедура била би веома једноставна и спадала би једино у моралну дужност самих лекара, све за љубав једне велике и социјалне идеје: спречити даље патње онима који су неминуовно осуђени на смрт.

На крају, не заборавимо да на земаљској кугли живи данас близу 2 милијарде људи. Један тако велики број који мути обичну људску мисао. Према томе, уклањање неизлечивих не би претстављало никакав губитак за човечанство већ велику еугеничку и економску добит. При томе, када се узму у обзир реалне чињенице: да свакодневно присуствујемо безбројним убиствима и самоубиствима; да правосуђе шаље у смрт злочинце и криминалне типове; да се услед друштвених метежа и револуција обарају стотине и хиљаде чланова и то најздравијих овога друштва; да се за време великих ратова уништавају читави милиони, и то најбољих и најспособнијих елемената, и да све то данашње човечанство прима и подноси без протеста, чудновато би и парадоксално било да се супротстави идеји уклањања оних који су унапред осуђени на смрт, и то под најтежим условима.

Према томе дужност је данашњих лекара и законодаваца, па и целога друштва, да се убијање из милосрђа неизлечивих болесника приведе и у дело. То не би само било ослобођење од тешких и несношљивих мука самих болесника, који у смрти гледају једину утеху и спас, већ би значило велику моралну и економску добит за безбројне породице, друштво и државу. Тиме би се отклонила брзо и радикално велика економска и социјална беда многобројних породица у коју их баца дуготрајна болест неизлечивих чланова у по-

родини. Јер не треба заборавити да неизлечив болесник, у сиромашној породици нарочито, значи моралну и економску катастрофу. Ту катастрофу треба што пре отклонити за љубав оних који могу и треба да живе. А борба за опстанак здравих и способних основни је постулат и саме науке. А у овом конкретном случају наука хоће да се бори за тај и такав живот.

Поговор

Ова књига написана је још 1936 године. Писац је имао намеру да је штампа исте године. Изузетне препреке, које овде није важно наводити, спречиле су њено објављивање. Цела ствар је одложена за боља времена. Но како време иде својим непоколебљивим током, а догађаји насупрот нашим очекивањима, решили смо да је објавимо сада, без обзира на време и на догађаје. Чекање значило би оставити цело питање у неизвесност, како у погледу објављивања тако и у погледу решења.

Може се неко с'правом запитати: „Шта ли је то могло натерати једнога лекара да баш сад, у овим тако бурним и неизвесним данима, покреће ово питање?“ Али и на то и такво питање постоји један јасан одговор: потреба, чак и неопходност, да се ово питање што пре реши!

Запажено је после прошлог европског рата да су многи људи и жене нервно и душевно били поремећени, неуравнотежени, чак и оболели. То су биле последице једног дугог и суровог рата. Нервни потреси били су чести и разноврсни. Економска беда јако повећана. Стандард живота на најнижем нивоу. У таквим прили-

кама поступци појединаца били су лишени сваког расуђивања. Последице су биле страшне. У том вртлогу почело је узајамно „убијање из милосрђа“, насупрот четворогодишњем, које је вршено „из идеала“. Атмосфера је била тешка и кужна. Она је гушила још здраве и нормалне појединце. У тој атмосфери појавила се, као из магле, *Мајка-убица*; појавио се и „*Светли Пламен*“ да је брани. Појавила се књижевна патологија и позоришна мегаломанија. Све очити знаци моралног пада човечанства.

Данашњи догађаји још дубље засецају у нашу средину. Објављен је рат нерава. Он ће се завршити потресом мозгава. Нервна и душевна обољења биће многобројнија. Непромишљени поступци исто тако. Услови живота све гори. Безосећајност све већа и јача. Последице све теже, а самоубиства, убиства из милосрђа, наћи ће све већи број поборника међу лаицима. Ову нову епидемију и манију, која може наступити после ових потреса, треба спречити, ограничити, каналисати и дати јој тачне и прецизне оквире.

Најзад, и када не би постојали ови разлози, мислим да је боље радити и решавати горуће проблеме но скрстити руке. Јер су данас многе руке скрштене, па и везане. Лекари имају извесну функцију и улогу у друштву. Мислим да је последња приватна пракса а главна борба противу друштвене патологије. А то зависи од личног укуса и схватања, уколико чист

и бескомпромисан детерминизам не умета своје несаломљиве прсте.

Ова књига имала је, у ствари, далеко шири оквир и много богатију садржину. Време и догађаји диктовали су да се све то измени. Ми смо били принуђени да изоставимо масу података и библиографске чињенице, да бисмо јој дали један сажет и синтетичан оквир и садржину. Хтели смо да објавимо само најпотребније чињенице и да осветлимо сам проблем са два основна становишта: *етичког и биолошког*. Хтели смо да књига буде приступачна не само стручњацима већ и широј читалачкој публици. Ако нам време и догађаји буду дозволили, а потреба изискивала, ми ћемо је поново поставити у онај оквир како смо га први пут замишљали.

Штампајући је имали смо пред собом само један циљ: да сам проблем што боље поставимо и осветлимо; да потстакнемо и друге на дискусију и размишљање о овоме проблему; да разбијемо неразумно ћутање лекарских кругова; да га ставимо на дневни ред у циљу што скоријег решења и, најзад, да га поставимо на једно солидно постоље, на коме ће, без двоумљења, лекари и законодавци, моћи да санкционишу однос оних који су осуђени на смрт (који је захтевају), и оних који ће, у име науке и хуманости, имати ту тешку и надасве одговорну дужност да их ослободе тешких и ужасних окова живота.

Ако смо у томе ма и делимично успели, онда наш труд није био узалудан. Нај-

скорија будућност ће показати да ли смо, и колико, имали право што смо ово питање ставили на дневни ред, баш у тренутку сумрака једне цивилизације која вековима излива своју хуманост и милосрђе према друштвеној патологији, не осећајући никакву грижу савести што милионе најздравијих и најспособнијих људи шаље у неминовну смрт, и ако су они желели само једно: *да живе*, као што они први желе, исто тако, само једно: *да умру*.

Ако су Наука и Хришћанство желеле, заиста, да се боре за *животи* а *пропаиву смрти*, онда су оне, са својим претставницима, за протеклих две хиљаде година, потпуно промашиле свој циљ. Оне су више служиле *смрти* но *животи*. Треба кренути новим путевима.



ЦЕНА 12 ДИНАРА